

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ
КАФЕДРА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ**

Гурська Катерина В'ячеславівна

**БАНКІВСЬКИЙ НАГЛЯД І ШЛЯХИ ЙОГО
УДОСКОНАЛЕННЯ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 7. 03050802 – банківська справа

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем “спеціаліст”

Виконала студентка групи БСс – 51
К.В. Гурська

Науковий керівник
Метлушко О. В.

Дипломну роботу допущено
до захисту:

«_____» _____ 2013 р.

Завідувач кафедри

_____ О. В. Дзюблюк

Тернопіль – 2013

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ	
1.1. Економічна сутність банківського регулювання та нагляду	6
1.2. Організаційна структура банківського нагляду	16
1.3. Інструменти банківського нагляду в Україні	27
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	37
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЮЧОЇ СИСТЕМИ НАГЛЯДУ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ	
2.1. Аналіз банківського нагляду України в контексті вимог світового розвитку	39
2.2. Дослідження системи формування банківського нагляду в Україні	50
2.3. Проблемні банки в практичній діяльності банківського нагляду ...	61
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	68
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	
3.1. Основні напрями формування ефективної системи банківського нагляду	70
3.2. Удосконалення механізму наглядового реагування та впливу на проблемні банки	77
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	90
ВИСНОВКИ	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	98

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Враховуючи кризові тенденції на світових фінансових ринках актуальності набуває питання формування надійної та ефективної банківської системи як в теоретичному, так і в практичному плані. Оскільки, недосконале регулювання діяльності фінансових посередників призвело до негативних подій в економіці світових країн. Саме тому світові організації розпочали пошук напрямів підвищення ефективності системи регулювання та нагляду.

Концепція банківського нагляду в кожній країні має свою специфіку, пов'язану як з історичним розвитком, так і зі структурою влади та банківської системи (наприклад, із кількістю, видами, спеціалізацією банківських установ та іншими факторами). Деякі центральні банки взагалі не мають власної служби виїзного інспектування, а тому здійснюють банківський нагляд, покладаючись на інформацію зовнішніх аудиторів; окремі центральні банки виконують цю функцію за допомогою наглядових підрозділів міністерства фінансів; практикуються у світі й інші форми нагляду за банківськими установами. Однак час від часу перед кожним центральним банком постає завдання щодо вдосконалення або визначення найоптимальніших механізмів і форм здійснення банківського нагляду з урахуванням історичних факторів розвитку та новітніх технологічних можливостей, що з'являються в банківській діяльності.

Дотримання банками системи банківського нагляду, оцінка роботи банків через розрахунок нормативів та аналіз інформації, що надається як банками, так й зовнішніми джерелами, та перевірки залежать від методології організації банківського нагляду з боку Національного банку України.

Аналіз вітчизняної практики свідчить про необхідність удосконалення банківського нагляду в механізмі функціонування банківської системи України в напрямі його пристосування до вимог глобальних фінансових ринків.

Огляд літератури з теми дослідження. Питанню формування та функціонування банківського нагляду присвячено праці зарубіжних і вітчизняних науковців та практиків, зокрема, таких вітчизняних авторів, як З. Васильченко, О.

Вовчак, І. Дьяконова, О. Кіреєв, В. Кротюк, А. Кузнєцова, І. Лютий, О. Любунь, В. Міщенко, А. Мороз, С. Науменкова, П. Нікіфоров, Л. Примостка, К. Раєвський, М. Савлук, Т. Смовженко, В. Стельмах, а також російських науковців, О. Лаврушина, Д. Малихіна, В. Полякова, Є. Потоцької, П. Сироешкіна, А. Симановського та зарубіжних – М. Біллета, Д. Даймонда, П. Роуза, Дж. Синки, С. Фроста, Р. Чаркхема та ін. Поряд з цим залишилось ряд невисвітлених питань, зокрема питання комплексної системи банківського нагляду.

Мета і завдання дослідження. Метою даної дипломної роботи є обґрунтування сутності, функцій, методів та механізмів проведення банківського нагляду, його удосконалення в умовах посилення глобалізаційних процесів.

Для досягнення поставленої мети передбачено постановку, формулювання і розв'язання наступних наукових й практичних завдань:

- ✓ визначити сутність та обґрунтувати економічний зміст понять “банківське регулювання” та “банківський нагляд”;
- ✓ дослідити організаційну структуру банківського нагляду в Україні;
- ✓ розглянути інструменти банківського нагляду;
- ✓ проаналізувати систему банківського нагляду України в контексті вимог світового розвитку;
- ✓ дослідити місце і роль банківського нагляду в банківській системі в цілому;
- ✓ розглянути методи виявлення та запобігання проблемності банків в Україні;
- ✓ проаналізувати тенденції та обґрунтувати напрями удосконалення банківського нагляду.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є банківський нагляд, регулювання та їх вплив на діяльність банків України.

Предметом дослідження є економічні відносини, що виникають у процесі здійснення банківського нагляду.

Методи дослідження. У процесі вирішення поставлених завдань у роботі використовувалися методи індукції та дедукції, аналізу та синтезу – при розгляді

сутності, факторів банківського нагляду банків, визначенні принципів діяльності та критеріїв фінансово стабільних банків, напрямів державного регулювання та нагляду за банками. Метод аналітичного групування, коефіцієнтний, факторний та порівняльний аналіз були використані при аналізі діяльності банків; на основі використання порівняльного, нормативно-розрахункового та балансового методів досліджено процес організації банківського нагляду в Україні.

Інформаційна база роботи. Статистичну і фактологічну основу дослідження складають законодавчі та нормативно-правові акти з питань становлення та розвитку банківської системи України й реалізації Національним банком України функцій банківського регулювання та нагляду, статистичні матеріали Національного банку України, Держкомстату України, Асоціації українських банків, Міжнародного валютного фонду, Базельського комітету з питань банківського нагляду. Використано дані інформаційно-аналітичних видань, довідкову літературу, ресурси мережі Internet.

Практичне значення роботи полягає у тому, що результати можуть бути використані в процесі вдосконалення на рівні Національного банку України державної стратегії розвитку банківського нагляду з метою подолання кризових явищ у вітчизняній банківській системі.

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 97 сторінок комп'ютерного тексту, у тому числі 3 таблиці, 7 рисунків, список використаних джерел з 120 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ

1.1. Економічна сутність банківського регулювання та нагляду

Перспективи розвитку економічних процесів у господарстві будь-якої країни зумовлюються стабільністю і станом банківської системи країни. Саме тому банківська сфера держави вимагає пильної уваги з боку її регулюючих органів, які покликані, насамперед, наглядати за станом і стабільністю банківських установ, що утворюють банківську систему країни, а також регулювати у разі необхідності різноманітні аспекти банківської діяльності, що мають реальний вплив на функціонування банківської системи країни в цілому.

Необхідність контролю за діяльністю комерційних банків зумовлена тим, що в умовах ринку відбувається жорстка конкурентна боротьба між банками та не банківськими установами, а це змушує їх дедалі підвищувати ризикованість своїх операцій, щоб задовольнити клієнта й отримати прибуток.

У даний час дослідженню банківського нагляду присвячено достатньо публікацій. Зокрема, найбільш фундаментальними серед них можна назвати праці О. Любуня, В. Міщенко, А. Мороза, О. Качана, В. Кротюка, К. Раєвського, М. Суржинського, О. Хаб'юка та ін. Серед зарубіжних – З. Боді, Д. Даймонда, С. Мертона та ін.

В економічній літературі зустрічаються висловлювання у яких категорії “банківський нагляд” та “банківське регулювання” інколи вживаються у значенні синонімів, хоч відносяться вони до різних видів діяльності. Під банківським регулюванням розуміють, перш за все, розробку та видання уповноваженими закладами конкретних правил та інструкцій, що базуються на діючому законодавстві і визначають структуру та способи здійснення банківської справи, Такі закони та інструкції формують певні рамки поведінки комерційних банків, що сприяють підтримці надійної та ефективної банківської системи [5, с.16].

Під “банківським наглядом” у науковій літературі, як правило, розуміє організованість контролю та активних організованих діянь Національного банку України, цілеспрямованих на дотримання банками та другими кредитно-фінансовими установами у ходові їх функціонування законодавства України і встановлених норм, з ціллю забезпечення стабільності кредитної системи та охороні від даностей вкладників [45, с.17]. На наш погляд, це тлумачення далеко не повною мірою розкриває це складне поняття, крім того включення до його складу інших кредитно – фінансових установ також є помилковим. На нашу думку, дане визначення більш придатне для поняття фінансовий нагляд. Однак, слід мати на увазі, що підвищення вимог до якості банківського нагляду, вносить нові нюанси у тлумачення поняття “банківський нагляд”.

Деякі економісти визначають банківський нагляд як моніторинг процесів, які відбуваються у банківській системі на різних стадіях функціонування банків – від моменту створення банків до моменту їх ліквідації, а також застосування щодо банків певних коригуючих заходів і засобів примусового впливу з метою регулювання їх діяльності [75, с. 56]. Але в дане поняття не включено внутрішньобанківський, міжбанківський, внутрішньофіліальний, державний, міжнародний нагляд на різних стадіях розвитку.

В. П. Поляков “банківське регулювання” висвітлює як таке, що встановлює порядок вестів, за сприянням яких країна через головний банк покриває звичайне й безтурботне функціонування банківської систематичності [84, с.139].

Відокремлює ці поняття і зазначає В. В. Пасічник, що під банківським регулюванням розуміються розроблення та публікація вповноваженими органами на основі правил нормативно-правових актів, які регламентують види і засоби банківської діяльності [85, с.238].

Під банківським регулюванням Б. П. Адамиком розуміється порядок вестів, за сприянням яких центральний банк покриває незмінне, небезпечний діяльність банків, запобігає дестабілізуючим ходам у банківському секторі. А головною ціллю банківського догляду вбачає вчасне реагування на порушення та заперечливі тенденції в поведінці торгових банків з ціллю їх нормалізації,

укріплення фінансового стану, допомоги стабільності й надійності як кожного банку зокрема, так і банківської системи у цілому [1, с. 174].

Ураховуючи на вище сказане можна відзначити, що важливої уваги є вартим терміни, які наводяться в обігу для формулювання процесу спостереження за фінансовою діяльністю банківських установ:

– банківське регулювання – це одна з функцій Національного банку України, яка зводиться до створення системи норм, що регулюють діяльність комерційних банків, характеризують фронтальні принципи банківської діяльності, порядок виконання банківського нагляду, відповідальність за недотримання банківського законодавства;

– банківський нагляд – функціонування щодо виготовлення ефективної системи захисту інтересів кредиторів і вкладників, ефективного реагування на події, які дестабілізують діяльність банківської установи; контроль банку за застосуванням банківського кредиту [24, с.277, 376].

На не тотожність понять “банківське регулювання” та “банківський контроль” говорить О.П. Орлюк, тому що заносить їх до різних (хоча і взаємодоповнюючих) різновидів діяльності [79, с. 158]. Регулювання, на думку автора, є більш вузьким поняттям та приєднує опрацювання та друкування вповноваженими органами конкретних принципів, положень, настанов, методичних та методологічних матеріалів, які ґрунтуються на наявному законодавстві та характеризують структуру і способи виконання банківської діяльності. Контроль діяльності банківських установ проводиться для їх надійності та стійкості. Він завбачає цілісний і безперервний нагляд за виконанням банками своєї діяльності відповідно до чинного законодавства [79, с.165].

Закон України “Про Національний банк України” у ст. 1 визначає банківський нагляд як систему контролю та активних впорядкованих дій Національного банку, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та

кредиторів банку, а банківське регулювання визначає як одну з ролей Національного банку, яка понижає у створенні порядки норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства [41].

Відповідно до формулювання банківського нагляду, його ціллю є, по-перше, відстежування дотримання банками та іншими особами законодавства України, а по-друге, оцінка дотримання банківськими установами та іншими особами встановлених нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту прав вкладників і кредиторів банку.

О. Любунь розкриває банківське регулювання як систему заходів, за сприянням яких центральний банк доставляє стабільне, безтурботне функціонування банків та запобігає дестабілізуючим процесам у банківському секторі. Що торкається банківського нагляду, то головною ціллю є своєчасне реагування на недотримання та від'ємні тенденції у діяльності комерційних банків з метою їх нормалізації, укріплення фінансового стану, підтримки стабільності та надійності як кожного банку зокрема, так і банківської системи в цілому [59, с. 28].

На судження В. Міщенка регулювання банківської діяльності – це виготовлення відповідної правової бази. По-перше, це розроблювання та ухвалення законів, що регламентують діяльність банків. По-друге, ухвалення відповідними установами, вповноваженими країною, принципів, що регламентують функціонування банків у вигляді нормативних актів, інструкцій, директив. Вони ґрунтуються на чинному законодавстві, конкретизують та деталізують основні положення законів. Законодавчі та нормативні положення обумовлюють такі межі поведінки банків, які підтримують надійному та ефективному функціонуванню банківської системи. Під банківським надглядом автор розуміє моніторинг процесів, що має місце у банківській сфері на різних стадіях функціонування банків, а саме: виготовлення нових банків та їх установ, діяльності банків, реорганізації та ліквідації банків. Для цього орган нагляду має

повноваження застосувати до банків примусові та непримусові заходи впливу [70, с. 26].

О. Хаб'юк у монографії зазначає, що під банківським регулюванням слід розумітися формування та вживання країною заходів впливу на банківську сферу для здобутки державних цілей. Що торкається банківського нагляду автор радить розглядати у широкому та вузькому значенні. Банківський нагляд у вузькому розумінні є тотожний контролю за діяльністю банків з боку органів банківського нагляду, який звіряє діяльність перших на відповідність до чинного законодавства, та використовує заходи впливу в разі його порушень. У широкому розумінні – обіймає поняття банківського нагляду у вузькому розумінні та нормативно-законодавчу діяльність органів банківського нагляду [102, с. 25].

Закономірність банківського регулювання та нагляду з боку країни з'ясовується громадською природою банків. Комерційні банки діють в головному як недержавні структури, ціллю яких є отримання доходу. Водночас вони виконують спектр суспільно добрих та потрібних функцій, що й творить регулювання їх діяльності та нагляд обґрунтованим та необхідним завданням держави [1, с.175]. Отже регулювання діяльності банків – це вагома функція країни, яку вона виконує з ціллю забезпечення стабільності банківської системи. Якщо банківське регулювання є нормативним виявом державної політики у галузі банківської діяльності, то банківський нагляд є способом, за підтримкою якого країна досягає здійснення банками цієї політики [51, с.6].

Головне завдання банківського регулювання та нагляду полягає в здобуткові таких основних цілей:

- цілісність і адекватність. Передбачає підтримку цілісної та адекватної банківської системи, яка б відповідала економічним і соціальним стандартам розвитку держави;

- захист вкладників і кредиторів банку. Передбачає захист клієнтів банку від неправомірної діяльності банківських установ і забезпечення професійного поводження з клієнтами та кредиторами банку;

- здійснення ефективної (в економічному та соціальному плані) діяльності. Передбачає розробку та надання банківським установам чітких директив, а в разі необхідності і процедур, яких банкам необхідно дотримуватися, а також заходів, яких необхідно вжити банкам для досягнення перших двох цілей.

Виходячи з поставлених перед процесом проведення банківського нагляду завдань, можна виділити наступні функції, що здійснюються всіма без винятку центральними банками (рис.1.1).

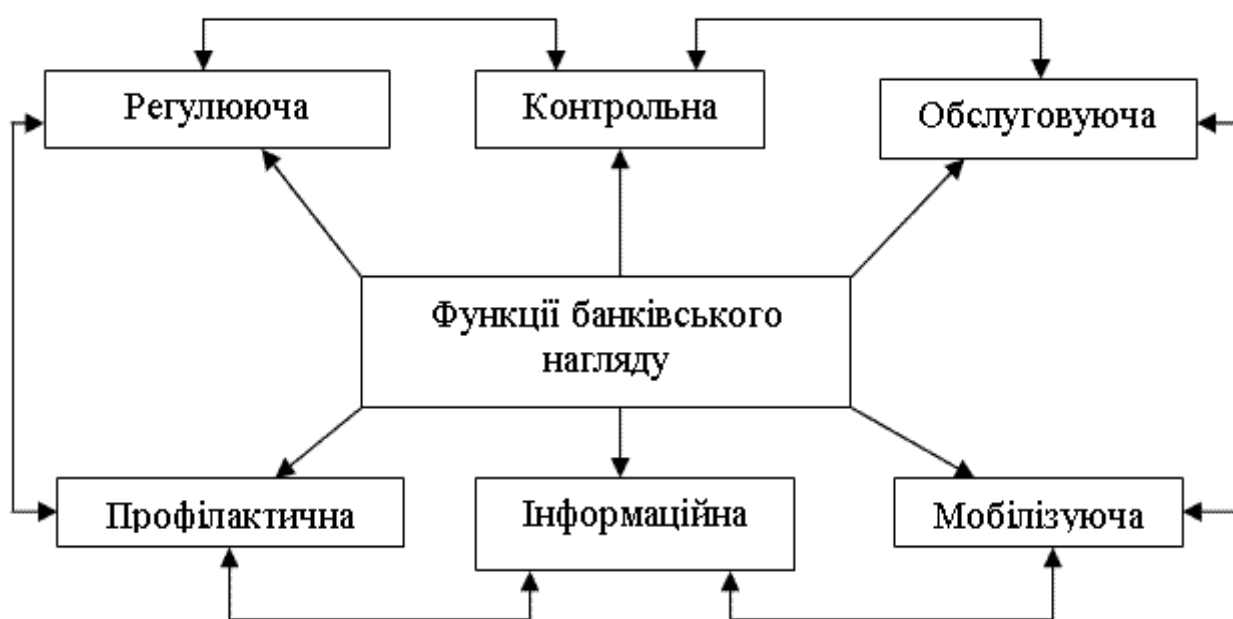

Рис.1.1. Функції банківського нагляду [70, с. 34]

Їх поділяють на регулюючі, контрольні й обслуговуючі. До регулюючих функцій відносять регулювання комерційного банку з боку НБУ, регулювання грошово-кредитної сфери, регулювання у середині самого банку. Контрольні функції включають у себе здійснення контролю за функціонуванням банків та проведення валютного контролю.

Обслуговуючі функції полягають у нагляді за організацією платіжно-розрахункових відносин комерційних банків, нагляду за кредитуванням банківських установ і уряду, виконанні центральним банком ролі фінансового агента уряду.

Слід приділити увагу й таким функціям як профілактична, інформаційна й

мобілізує. Профілактична функція покликана виявляти умови, які породжують некомпетентність працівників банку і сприяти їх ліквідації [51, с. 7].

Значення інформаційної функції зводиться до того, що одержані в наслідок перевірки дані можуть бути поштовхом для застосування необхідних заходів для стабілізації банку. Під час проведення перевірки виявляються негативні та позитивні моменти роботи банку.

Чітка й конкретна правова інфраструктура є необхідною умовою здорової і розвиненої банківської системи, оскільки дає можливість усім комерційним банкам „знати правила гри„ і намагатися їх дотримуватися.

Наглядова діяльність Національного банку України охоплює всі банки, їх підрозділи, афілійовані та споріднені установи банків на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних та фізичних осіб у частині дотримання вимог цього Закону щодо здійснення банківської діяльності [51, 7].

Для того, щоб бути максимально ефективною та виконувати основні функції, які на неї покладені, система банківського нагляду повинна різні види, форми, типи та методи контролю.

До видів більшість авторів відносять вступний, поточний, попередній банківський нагляд.

До типів банківського нагляду належать міжнародний, міжбанківський, державний (система банківського законодавства), внутрішньобанківський, внутрішньофіліальний. Формами банківського нагляду є реєстрація, ліцензування, інспектування, раннє реагування, нагляд за допомогою економічних нормативів, пруденційний нагляд, фінансовий моніторинг, громадський (з боку суспільства), відомчий (з боку Національного банку або іншого спеціального органу), незалежний (контроль незалежних аудиторських фірм), правоохоронний, ліквідаційний.

Система заходів банківського нагляду складається з превентивних та протекційних заходів. Превентивні заходи – це вимоги до ліквідності, вимоги до розміру та структури власного капіталу, диверсифікація банківських ризиків та

обмеження виконуваних операцій. Протекційні системи заходів банківського нагляду складаються зі створення системи гарантування вкладів, формування резервів та рефінансування НБУ банківські установи.

Серед методів банківського нагляду виділяють адміністративний та економічний.

Також доцільно розглянути поняття “вступний контроль”, “поточний контроль” та “попередній контроль”, оскільки вони є видами банківського нагляду.

Вступний контроль – окремий різновид перевірки банку, що здійснюється з метою встановлення наявності у банку умов, визначених чинним законодавством, нормативно-правовими актами Національного банку, необхідних для здійснення державної реєстрації підрозділів банку, отримання банківської ліцензії на здійснення банківських операцій, письмового дозволу на здійснення операцій, інших ліцензій, дозволів, передбачених чинним законодавством та нормативно-правовими актами Національного банку [24, с. 43].

Вступний контроль, що здійснюється на стадії реєстрації нових банків та їх філій, дає змогу щодо вирішення питання про відкриття банку впевнитися в його майбутній надійності [45, с.34].

Поточний контроль здійснюється у процесі виконання банківських операцій з метою виявлення відхилень та вжиття необхідних заходів щодо їх усунення. Мета цього контролю – перевірка законності операцій. Попередній контроль здійснюється до прийняття управлінських рішень і проведення банківських операцій. Його мета – попередити незаконні та економічно недоцільні дії посадових осіб.

Метою попереднього контролю є забезпечення перевірки дотримання банками встановлених вимог, раціональне ведення ними власних справ. Отже, враховуючи вищезазначене щодо сутності поняття „банківський нагляд”, можна виділити його основні складові: попередній, вступний та поточний нагляд, фінансовий моніторинг, пруденційний нагляд, інспектування, реєстрація, ліцензування.

Слід також зазначити, що одним з головних завдань банківського нагляду НБУ є створення ефективної системи захисту інтересів клієнтів банку та негайне реагування на коливання показників, які дестабілізують діяльність кожного окремого банку. Банківський нагляд опирається на наглядову модель, що включає такі ключові принципи:

- виявлення ризику;
- визначення його розміру;
- контроль за ризиком;
- проведення заходів щодо його зменшення.

Банківський нагляд передбачає застосування системного підходу у нагляді, який включає в себе чітке розмежування життєвого циклу: “зародження” і “становлення”; “старіння” і “згасання” (допомога банкові або його ліквідація); фіксація на кожному етапі нагляду основних цілей та відповідне виділення найважливіших інструментів впливу на банки на першому етапі – відбір гідних претендентів для роботи у комерційних банках, створення умов для їхньої діяльності; інструментарій нагляду – аналіз бізнес-планів, перевірка керівників та засновників, контроль за мінімальним розміром статутного капіталу, перевірка наявності матеріально-технічної бази, на другому етапі – запобігання виникненню кризових ситуацій у роботі, додержання банківського законодавства і нормативних документів; інструментарій нагляду – аналіз фінансової звітності, виконання нормативів Національного банку України, інспекційні перевірки, застосування заходів впливу, аудит; на третьому етапі – виведення банку із стану “старіння” за допомогою санації (організаційно-технічна і фінансова допомога, інспектування, тимчасові органи адміністрації) або у разі “згасання” – цивілізована ліквідація банку з мінімальними соціально-економічними витратами шляхом проведення ліквідаційних заходів, поетапний розподіл функцій наглядового органу [70, с. 55].

Таким чином, адекватне розуміння сутності вищезазначених понять дозволяє проводити якісний аналіз та підвищувати ефективність банківського нагляду та регулювання.

Розглянемо цілісну систему банківського нагляду, яка охоплює повний управлінський цикл (рис 1.2).

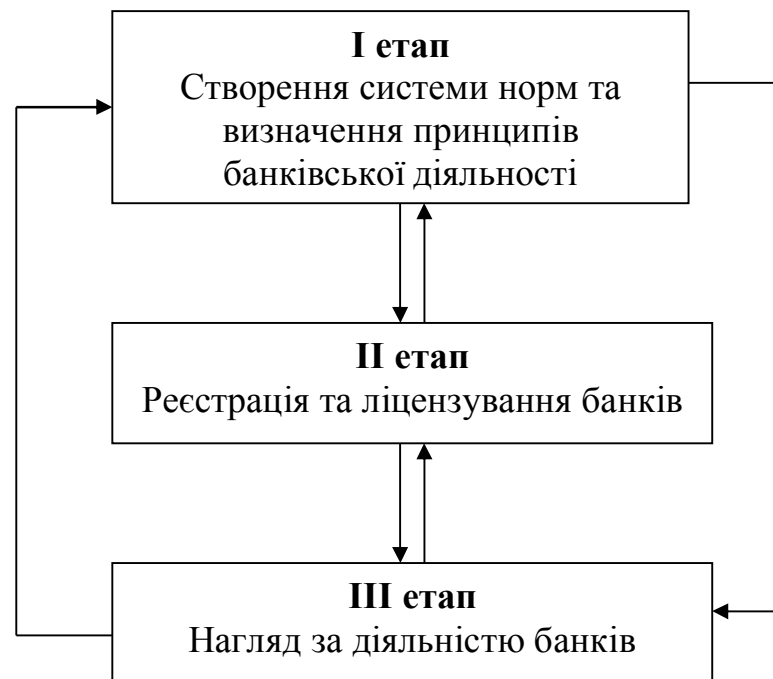

Рис. 1.2. Етапи управлінського циклу банківського нагляду [4, с.32]

Перший етап цього циклу полягає у встановленні вимог та обмежень щодо діяльності банків. На цьому етапі відбувається так званий банківський нагляд, який згідно зі ст. 1 Закону України “Про Національний банк України” полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства [41].

Другим етапом є реєстрація банків і ліцензування їхньої діяльності. Реєстрація і ліцензування має на меті оцінку здатності і можливості новостворюваних банківських установ або таких, що планують розширити перелік здійснюваних банківських операцій, проводити банківську діяльність відповідно до законодавства України та нормативно-правових актів Національного банку України.

Внаслідок реєстрації і ліцензування банки набувають відповідного правового статусу й отримують можливість бути легальними учасниками правовідносин у сфері банківської діяльності.

Третім етапом є нагляд за діяльністю банків. Відповідно до ст. 1 Закону України “Про Національний банк України”, банківський нагляд – система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими кредитно-фінансовими установами у процесі їхньої діяльності законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників [41].

Здійснення банківського нагляду регламентується законами України “Про Національний банк України” та “Про банки і банківську діяльність” [40, 41].

З усього сказаного вище можна зробити наступний висновок: розглядаючи поняття банківського нагляду, можна сказати що „банківський нагляд” – це система моніторингу, яка складається з державного, міжнародного, міжбанківського, внутрішньобанківського, внутрішньофіліального нагляду у вигляді попереднього, вступного та поточного контролю від моменту створення до моменту ліквідації банку або його підрозділів.

1.2. Організаційна структура банківського нагляду

Внаслідок ускладнення банківської діяльності та росту тенденцій до створення фінансових об'єднань, діяльність яких охоплює поряд з ринком банківських послуг також ринки страхування і цінних паперів зростає потреба в координуванні зусиль наглядових органів, які працюють у різних фінансових секторах держави. Вказані структурні зміни на фінансових ринках призвели до посилення взаємозв'язку між колись розрізненими видами діяльності у сфері фінансових послуг, а, отже, і до появи небезпеки взаємного впливу негараздів однієї сфери на успішність діяльності в іншому секторі фінансового ринку. Необхідність посилення взаємозв'язку між наглядовими органами відчувається і на міжнародному рівні, тому що банки останнім часом активно розширюють свою міжнародну діяльність.

У деяких країнах ЄС це призвело до створення єдиного державного наглядового органу (Управління з нагляду за сектором фінансових послуг), що

регулює та контролює діяльність різних фінансових секторів (модель єдиного нагляду). В інших країнах, де також спостерігаються нові ринкові тенденції, розширені повноваження центральних банків у здійсненні наглядової діяльності та створені спеціальні структурні підрозділи, відповідальні за координацію взаємодії між різними наглядовими органами (секторна модель нагляду). У ряді країн використана модель “двох вершин”, яка передбачає розподіл обов'язків з банківського нагляду між двома різними структурами в такий спосіб: один орган забезпечує відповідність фінансових посередників установленим вимогам, а інший займається прозорістю ведення їх діяльності (модель нагляду за завданнями) [71, с. 6].

Якщо проаналізувати досвід побудови моделей наглядових систем у світі, то можна стверджувати, що базовою моделлю для більшості країн є секторна модель, оскільки становлення нагляду за діяльністю фінансового сектору починалося саме з неї. Модель нагляду за завданнями або модель “двох вершин” слід розглядати як перехідну від секторної до моделі єдиного нагляду. Перевагу єдиному регуляторному органу надають країни з високим і середніми рівнями концентрації фінансового капіталу [74, с. 62-65].

В Німеччині до 2002 року існувало три органи нагляду на ринку фінансових послуг: Федеральне управління банківського нагляду, Федеральне управління нагляду за страховою діяльністю та Федеральне управління нагляду за діяльністю на ринку цінних паперів. З 22 квітня 2002 р. Бундестаг прийняв Закон “Про створення єдиної системи нагляду на ринку фінансових послуг”, що запровадив єдиний наглядовий орган, який поєднав у собі функції трьох зазначених вище органів і до функцій якого входить здійснення нагляду за всі фінансовим ринком – Федеральне управління фінансового нагляду Німеччини. Однак, Бундесбанк також має певне повноваження у сфері банківського нагляду [62].

Щодо Франції, то у сфері здійснення банківського регулювання діють наступні органи: Комітет банківського і фінансового регулювання, Комітет кредитних установ та інвестиційних фірм, Банківська комісія, Національна рада з кредиту і цінних паперів. Банк Франції активно співпрацює з цими організаціями.

Нагляд за фінансовими ринками покладено за наступними організаціями: Банківська комісія, що відповідає за нагляд за банківською діяльністю, Комісія з контролю за страховою діяльністю, до повноважень якої входить нагляд за діяльністю на ринку страхових послуг, Комісія по операціям на фондовій біржі, що здійснює нагляд за операціями на фінансових ринках [62].

Функції і регулювання, і нагляду за банківською діяльністю в Україні закріплені за Національним банком України.

Основними етапами становлення банківського нагляду в Україні є наступні:

1992 р. – в Національному банку України засновано Головне управління з контролю за банківською діяльністю; почато роботу над виготовленням нормативної бази для нагляду за комерційними банками.

1994 р. – затверджене “Положення про службу банківського нагляду Національного банку України”; встановлено статус, функції та задачі служби банківського нагляду Національного банку України.

1995 р. – утворено Департамент банківського нагляду; налагоджено розбудову інфраструктури банківського нагляду.

1996 р. – засновано Комісію з питань нагляду та регулювання діяльності банків і схвалено відповідне положення, яким встановлено її завдання, права та регламент роботи.

1999 р. – сформовано Департамент пруденційного нагляду; відбулися структурні переми в підрозділах банківського нагляду.

2000 р. – організовано Генеральний департамент банківського нагляду, до якого заходили Департамент реєстрації та ліцензування банків, Департамент інспектування та моніторингу банків, Департамент реорганізації та ліквідації банків; сформовано нову структуру банківського нагляду адекватно до принципів Базельського комітету; простежено основні напрями реформування банківського нагляду.

2006 р. – утворено Дирекцію з банківського регулювання та догляду, якій існували підконтрольні Департамент методології банківського регулювання та догляду, Департамент реєстрації та ліцензування банків, Департамент

банківського регулювання та нагляду, Департамент припинення функціонування банків, Департамент з питань відвертання споживанню банківської системи для легалізації злочинних прибутків та фінансування тероризму; установлено права Національного банку України з питань фінансового моніторингу діяльності банків.

2008 р. – реформовано конструкцію банківського нагляду Національного банку України; Департамент банківського регулювання та нагляду поділено на два департаменти: Департамент інспектування банків та Департамент безвиїзного банківського нагляду; регіональні філіали банківського нагляду перепідпорядковано від територіальних управлінь до Дирекції з банківського регулювання та нагляду ключового апарату Національного банку України.

2010 р. – започатковано новітню структуру Служби банківського нагляду в системі Національного банку України; започатковано Департамент кризового менеджменту та контролю операцій на відкритому ринку; з'ясовано пруденційні інструменти банківського регулювання та нагляду в період фінансової кризи [4, с.120].

Згідно із Законом України “Про Національний банк України” (ст.7), в межах функцій НБУ :

1. Видає нормативно-правові акти з питань, віднесених до його прав, які є неодмінними для органів державної влади і органів місцевого самоврядування, банків, підприємств, організацій та установ незалежно від форм власності, а також для фізичних осіб;

2. Установлює для банків неодмінні економічні нормативи. Ці нормативи мають покривати виконання контролю за ризиками, пов'язаними з капіталом, ліквідністю, наданням кредитів, інвестиціями капіталу, а також за відсотковим та валютним ризиком;

3. Виконує державне регулювання діяльності банків у формах, визначених Законом України “Про банки і банківську діяльність”, як безпосередньо, так і через створений ним орган банківського нагляду [41].

Під час здійснення банківського нагляду Національний банк України має

перевагу потребувати від банків та їх керівників усунення порушень банківського законодавства, здійснення нормативно-правових актів Національного банку України для уникнення або подолання небажаних наслідків, що можуть звести під загрозу безпеку коштів, довірених таким банкам, або спричинити шкоди належному веденню банківської діяльності.

Система банківського нагляду має декілька рівнів (рис.1.3).

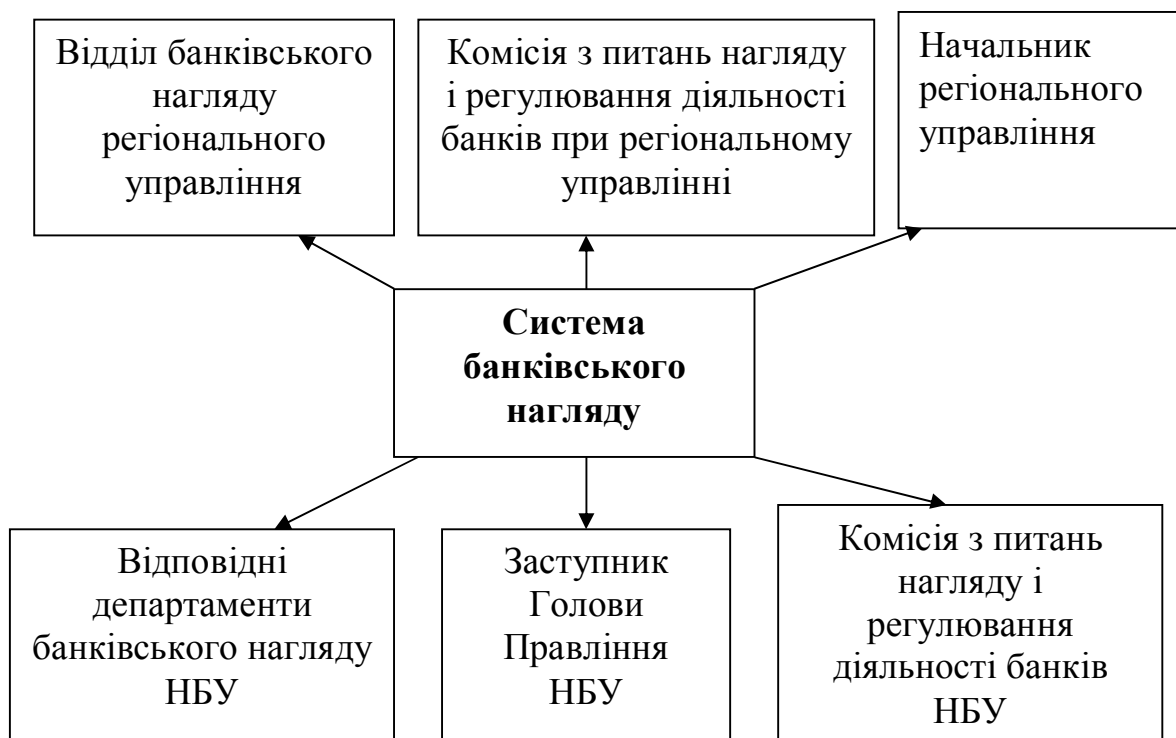

Рис. 1.3. Система банківського нагляду [41]

Керівництво структурними підрозділами з питань банківського регулювання та нагляду покладено на заступника Голови Національного банку України – куратора служби банківського нагляду і виконавчого директора – керівника Служби банківського нагляду Національного банку України.

Згідно з організаційною структурою НБУ [64], безпосередньо банківським регулюванням і наглядом займалася на кінець 2007 року Дирекція з банківського регулювання та нагляду, якій підпорядковувалися:

- 1) Департамент банківського регулювання та нагляду;
- 2) Департамент методології банківського регулювання та нагляду;
- 3) Департамент з питань запобігання використанню банківської системи

для легалізації кримінальних доходів та фінансуванню тероризму;

- 4) Департамент припинення діяльності банків;
- 5) Департамент реєстрації та ліцензування банків.

Однак, згідно з Постановою НБУ “Про заходи посилення ефективності банківського нагляду та його структури” [89] відбулися значні зміни в організаційній структурі банківського нагляду держави. Зокрема, нагляд за банками столичного регіону повністю переведений у центральний офіс НБУ (приблизно 120 установ банків). Зважаючи на таке велике навантаження, Департамент банківського регулювання та нагляду поділений на Департамент безвиїзного банківського нагляду та Департамент інспектування банків. Окрім того, централізовано контроль за процедурою ліквідації банків центральним апаратом НБУ, а також створено Управління юридичного забезпечення банківського нагляду. Ще створено Управління контролю якості нагляду, яке буде слідкувати за відповідністю наглядових процедур вимогам законодавства [54, с. 52].

Проведені реформи, на нашу думку, привели до централізації банківського нагляду в організаційній структурі НБУ, що дасть позитивний ефект від використання єдиних стандартів у нагляді за діяльністю банківських установ України, і здійснені вони відповідно до вимог Базельського комітету з питань банківського нагляду.

Служба банківського нагляду Національного банку України створена з метою координації наглядових процесів і контролю за їх здійсненням. До Служби банківського нагляду увійшли Департамент нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду, Департамент безвиїзного банківського нагляду, Департамент інспектування банків, Департамент кризового менеджменту та контролю операцій на відкритому ринку, Управління юридичного забезпечення банківського нагляду, Управління ліквідації банків. Департамент реєстрації та ліцензування банків та Департамент з питань запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та фінансування тероризму підпорядковані заступнику Голови

Національного банку України – куратору служби банківського нагляду.

Система банківського нагляду на рівні відповідних департаментів банківського нагляду Національного банку України складається з департаментів та управлінь (відповідно до напрямів діяльності) (рис.1.4).

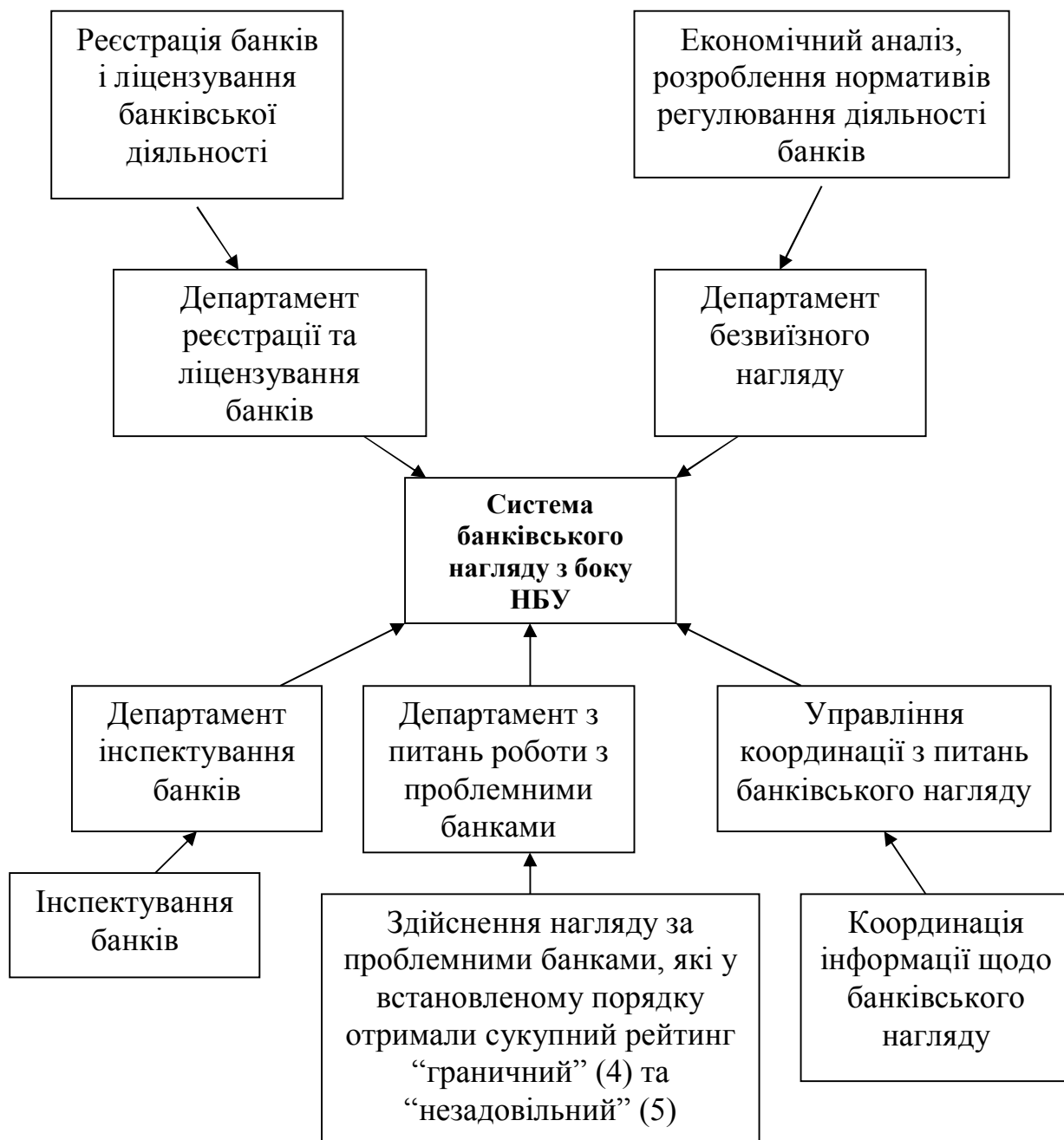

Рис. 1.4. Складові системи банківського нагляду

Система банківського нагляду на рівні регіонального управління Національного банку України складається з начальника регіонального управління, Комісії з питань нагляду і регулювання діяльності банків при регіональному управлінні, а також відповідних підрозділів (відділів, секторів) відповідно до

таких напрямів діяльності:

- погодження на відкриття банківських установ та дозволів банківським установам на здійснення банківських операцій;
- контролювання банків і банківських установ;
- обробка економічної інформації;
- виконання нагляду за банками, які у встановленому порядку отримали сукупний рейтинг “сильний” (1), “задовільний” (2) та “посередній” (3).

Система банківського нагляду на рівні відповідних департаментів банківського нагляду Національного банку України та відділів банківського нагляду при територіальних управліннях Національного банку України виконує такі функції:

- реєстрація банків та ліцензування банківської діяльності;
- здійснення контролю за дотриманням банками вимог щодо регулятивного капіталу та економічних нормативів;
- проведення інспекційних перевірок банків;
- визначення рейтингових оцінок діяльності банків на основі оцінки ризиків;
- вживання заходів впливу за порушення банківського законодавства;
- виконання контролю за проведенням заходів реорганізації та припинення діяльності банків;
- відвертання уживанню банківської системи для легалізації злочинних прибутків та фінансування тероризму;
- координація інформації щодо банківського нагляду.

Комісія Національного банку України з проблем нагляду та регулювання діяльності банків є органом, навмисно створеним для проведення скоординованої, зваженої та зв'язної політики щодо реєстрації банків і ліцензування їх діяльності, установлення вимог та обмежень щодо діяльності банків, реалізація нагляду за діяльністю банків, вживання заходів впливу за порушення банківського законодавства, вірного захисту інтересів вкладників і кредиторів банків, вчасного

реагування на зміни, які трапляються в банківській системі України. Відповідні комісії створені при кожному територіальному управлінні Національного банку.

Комісію Національного банку очолює заступник Голови Національного банку України – куратор служби банківського нагляду згідно з розподілом функціональних обов'язків. Заступниками Голови Комісії Національного банку є виконавчий директор – керівник Служби банківського нагляду Національного банку та директор Юридичного департаменту. Персональний склад Комісії затверджується постановою Правління Національного банку України [41].

Комісія з питань нагляду та регулювання діяльності банків при територіальному управлінні Національного банку України організовується адекватно до наказу начальника територіального управління і вершить свою діяльність на основі нормативно-правових актів Національного банку України. Комісію з питань нагляду та регулювання діяльності банків при територіальному управлінні править голова – начальник територіального управління або його заступник (куратор служби банківського нагляду). Особистий склад Комісії при територіальному управлінні підтверджується наказом начальника територіального управління.

Визначальними задачами Комісії Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків та Комісії з питань нагляду та регулювання діяльності банків при територіальному управлінні Національного банку України є:

- забезпечення стабільності й надійності банківської системи в державі та її регіонах, а також захист інтересів вкладників та інших кредиторів банків;

- вирішення пріоритетних питань нагляду за банками та їх відокремленими структурними підрозділами і діяльності банківського сектору економіки держави та її регіонів. Визначення тенденцій розвитку банківської системи, розроблення системних питань і в разі потреби надання відповідних пропозицій Правлінню Національного банку;

- забезпечення координації роботи служби банківського нагляду і у тому числі щодо вдосконалення потоків інформації, роботи підрозділів служби

банківського нагляду, подальшого розвитку процедур щодо своєчасного й ефективного прийняття рішень та реагування щодо діяльності банків;

- застосування заходів впливу за порушення банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, відповідно до делегованих Правлінням Національного банку і визначених нормативно-правовими актами Національного банку повноважень та накладання штрафів за невиконання (неналежне виконання) законодавчих вимог з питань запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом;

- вжиття заходів щодо запобігання злочинності і правопорушенням у банківській системі;

- сприяння удосконаленню законодавчого забезпечення діяльності банківського нагляду, ініціювання нових і вдосконалення чинних законів України та нормативно-правових актів Національного банку. Надання рекомендацій щодо внесення змін до нормативно-правових актів Національного банку з питань банківського нагляду [1, с. 260].

Організаційною формою діяльності Комісії Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків (Комісії з питань нагляду та регулювання діяльності банків при територіальному управлінні Національного банку України) є засідання. Засідання Комісії Національного банку проводяться не рідше ніж один раз на місяць. Засідання Комісії при територіальному управлінні проводяться в разі виникнення питань, що потребують розгляду.

Рішення Комісії Національного банку, прийняті в межах її компетенції, є обов'язковими для виконання структурними підрозділами центрального апарату, територіальними управліннями Національного банку, Комісіями при територіальних управліннях, банками, іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку, тимчасовими адміністраторами та ліквідаторами банків України.

Рішення Комісії при територіальному управлінні, прийняті в межах її компетенції, є обов'язковими для виконання підрозділами територіального

управління, банками та філіями банків, учасниками банків, іншими особами, що можуть бути об'єктом перевірки Національного банку, тимчасовими адміністраторами та ліквідаторами банків, розташованих на території регіону [41].

Одним з підрозділів банківського нагляду, який безпосередньо здійснює нагляд за діяльністю банків шляхом постійного моніторингу є сектор фінансового моніторингу. Він стежить за дотриманням ними економічних нормативів, оперативно реагує на факти здійснення ризикових операцій, порушення банківського законодавства і нормативно-правових актів НБУ, застосовуючи адекватні заходи впливу. Серед головних завдань сектору – такі:

- нагляд за дотриманням банками вимог Національного банку щодо розміру сформованих резервів за активними операціями;
- контроль за динамікою змін (погіршення або поліпшення) адекватності регулятивного капіталу;
- контроль за станом показників конкретного банку та порівняння їх зі значеннями середніх показників за групою банків;
- контроль за дотриманням банками економічних нормативів і норм обов'язкового резервування коштів на кореспондентському рахунку, аналіз звітів, складених за результатами інспекційних перевірок [41].

У сучасних умовах поглиблення кризових явищ у світовій економіці лідери Європейського Союзу відзначають необхідність посилювати фінансову стабільність. Зокрема, у висновку спеціального засідання Європейської Ради щодо питань фінансової та економічної кризи зазначається, що останні події на фінансових ринках продемонстрували необхідність у подальшому посиленні фінансової стабільності через нагляд і поліпшення засобів управління кризою. Лідери ЄС висловили переконання, що політичні рішення у сфері фінансів повинні бути спрямовані на посилення прозорості для інвесторів, ринків і регуляторів; посилення пруденційного ризикового менеджменту у фінансовому секторі через поліпшення управління ризиками ліквідності та поліпшення ринкового функціонування і стимулюючих структур, саме таких, як кредитно-рейтингові агентства [98].

1.3. Інструменти банківського нагляду в Україні

Банківський нагляд досягається завдяки різним прийомам, способам та методам банківського нагляду. Методи банківського нагляду – це сукупність прийомів і способів щодо виконання функцій банківського нагляду. У літературі виділяють різні методи банківського нагляду, зокрема виїзне інспектування, безвиїзний нагляд, усне застереження, адміністративний, індикативний, нормативний нагляд, нагляд за допомогою інструкцій, CAMELS.

Адекватно до рекомендованої інтернаціональними фінансовими установами діяльності в ході перевірки вивчаються достатність капіталу, якість активів, якість управління, доходи та ліквідність банку. Більш-менш з безвиїзним наглядом виїзні інспекційні перевірки приділяють наглядовим органам більше можливостей щодо вираження дійсної якості банківських активів, якості управління банком і взагалі реального фінансового стану банків [7, с.4].

Наслідком перевірки є присвоєння банку рейтингу за системою CAMELS. На діяльності ефективність уживання періодичних комплексних перевірок діяльності банків спричинює невпевненість. Під час комплексної перевірки інспектори використовують, фактично, аудиторські процедури, на підставі яких надаються неодмінні для виконання характеристики. Водночас такі ж неодмінні рекомендації, що є наслідком вживання інших методик та процедур, надають банку внутрішні аудитори, які працюють за національними стандартами, та зовнішні аудитори, що працюють за міжнародними стандартами. Ситуація ілюструє певну загрозу щодо банківської системи України: методики перевірки діяльності банків України і рекомендації, які є наслідком проведення таких перевірок, фактично відбирають банк перспективи послідовно дотримуватись власної стратегії і замінюють цю стратегію пріоритетами, передбаченими методикою перевірки.

Інспекційні банківські перевірки в основному забезпечують виконання двох основних завдань. По-перше, інспекційні перевірки дозволяють наглядовому органу оцінити профіль ризиків банку та ступінь професійної придатності керівництва банку та його персоналу. І, по-друге, інспекційні перевірки

дозволяють переконатися наглядовому органу в дотриманні банком нормативних вимог, у належній організації управління банком та в надійності системи управління ризиками даної банківської установи [47, с. 112].

Інспекційні перевірки можуть бути плановими, тобто проводитися відповідно до плану інспекційних перевірок, затвердженого Головою НБУ, або позаплановими, тобто проводитися за наявності обґрунтованих причин. Такими причинами, згідно з нормативно-правовими актами НБУ та чинним законодавством України, можуть стати: виявлення безвиїзним наглядом суттєвого погіршення фінансового стану банку; виявлення безвиїзним наглядом фактів проведення банком ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників або кредиторів; виявлення безвиїзним наглядом фактів подання Національному банку недостовірної інформації про діяльність банку; зміна власника (власників) істотної участі в банку; зміна голови спостережної ради та/або голови правління банку; набуття банком статусу спеціалізованого банку; звернення банку щодо відкриття філій або інших підрозділів; отримання ліцензій чи дозволів, передбачених законодавством України.

Виїзний банківський нагляд структурно охоплює такі найважливіші напрямки, як оцінка ризиків, притаманних банківській установі, аналіз якості систем управління цими ризиками, оцінка системи внутрішнього контролю й аналіз якості корпоративного управління банку.

Система оцінки ризиків в Україні ґрунтується на правилах та підходах, які регламентуються Методичними вказівками з інспектування банків “Система оцінки ризиків”, затвердженими постановою Правління НБУ [68].

Відповідно до цими Методичними вказівками, нагляд на основі розуміння небезпек, або ризик-орієнтований нагляд, передбачає:

- вираження небезпек з використанням уніфікованих визначень. Ця сукупність небезпек формує підґрунтя для висновків і дій нагляду;

- вимірювання небезпек на основі уніфікованих факторів судження. Кількість ризику не завжди вимірюється в грошовому вираженні; інколи це відносна оцінка суми можливих втрат. Наприклад, численні недоліки у системах

внутрішнього контролю можуть свідчити про те, що банк має надмірний рівень операційно-технологічного ризику;

- судження управління небезпеками, яка дозволяє розкрити, чи адекватно управляються і контролюються за допомогою відповідних систем банку визначені рівні небезпеки. Розвиненість і складність цих систем буде різною залежно від рівня наявного небезпеки і розміру та/або складності операцій банку;

- скерованість більших ресурсів у сфері підвищеного або зростаючого ризику як у межах одного банку, так і в банківській системі взагалі. Це робиться за допомогою стратегії нагляду;

- вживання належних інструментів нагляду залежно від виявлених небезпек, формулювання висновків щодо параметрів і рівня небезпек, а також визначення заходів щодо подальшого контролю виявлених проблем.

Оцінка банківських небезпек, здійснена відповідно до зазначених вимог, дозволяє Національному банку зосереджувати більші наглядові ресурси у тих секторах, де спостерігається підвищений ризик, дотримуючись у такий спосіб принципів превентивного нагляду, спрямованого на усунення надлишкової ризиковості банківської діяльності, яка може спричинити банкрутство банку та системні ризики у всій банківській сфері України. Найголовніше завдання систем управління ризиками в банках полягає в тому, щоб усі ризики, які приймає банк, були очікуваними, тобто прогнозованими і передбачуваними, а їх покриття могли би забезпечити загальні та спеціальні резерви даного банку.

Одним зі складових елементів виїзного інспектування банків є аналіз системи корпоративного управління в банках. Необхідні елементи ефективного корпоративного управління такі: визначення стратегічних цілей та корпоративних цінностей банківської установи; встановлення чіткої, логічної та прозорої концепції відповідальності і підзвітності банку; професійність і незалежність членів ради директорів банківської установи [114, с. 9].

Крім інспекційних перевірок, Національний банк України здійснює безвиїзний нагляд шляхом моніторингу діяльності банків. Безвиїзний нагляд – це дистанційний моніторинг діяльності окремих банків і банківської системи в

цілому, а також вживання наглядовими органами певних заходів з метою реагування на проблеми та недоліки, виявлені у діяльності банків [1, с. 120]. У більшості країн безвиїзний нагляд ґрунтується на аналізі звітності, що подається органам банківського нагляду на регулярній основі і дає їм можливість постійно поновлювати інформацію про фінансовий стан банків, зокрема про їхню капітальну позицію, ліквідну позицію, рентабельність, а також певною мірою і про якість активів [38, с. 85].

Моніторинг відбувається на рівні філій та відділень шляхом обробки депозитарної звітності. Загальна кількість форм депозитарної звітності сягає кількох десятків. Більшість цих форм подаються щоденно. Обсяг та якість статистичної інформації, яку одержує Національний банк України, є цілком достатнім для організації актуальної бази показників грошово-кредитної статистики. Однак перелік показників грошово-кредитної статистики обмежується даними про монетарні агрегати, регулятивні ставки НБУ та ставки банків по кредитах і депозитах, рівень інфляції та абсолютні показники по кредитах та депозитах банків. Зазначені відомості публікуються через один-два місяці після звітної дати. Відсутність належної статистичної бази позбавляє Нацбанк інформаційного ресурсу для коригування грошово-кредитної політики [114, с. 10].

Крім того, проаналізувавши систему безвиїзного нагляду, можна дійти висновків, що витрати банків на формування цієї звітності є економічно невиправданими. Сучасний банк виконує цілий ряд операцій, які обліковуються за допомогою спеціалізованих програмно-апаратних комплексів. Це операції з платіжними картками, цінними паперами, в перспективі – операції з довірчого управління активами. Результат цих операцій переноситься до облікової системи банку винятково заради здійснення НБУ безвиїзного нагляду. Необхідний ряд заходів, спрямованих на ефективність здійснення банками депозитарної звітності.

В основу адміністративного нагляду доручено застосовування засобів впливу переважно організаційно-владного характеру. За допомогою адміністративного нагляду забезпечується нормальне функціонування банківської

системи України адекватно до вимог законодавства та нормативно-правових актів НБУ [28].

І, врешті-решт, за наслідками виконання банківського нагляду, у моменті вияву відмінностей від закріплених у законодавстві або нормативно-правових актах НБУ правил, залежно від їх природи і ймовірних наслідків, НБУ може використовувати до банків чи інших кредитно-фінансових установ заходи впливу управлінського чи фінансового характеру або приділяти рекомендації щодо діяльності банків.

На відміну від управлінського, індикативний нагляд завбачує вживання комплексу мінливих індикаторів фінансової сфери, що дають перспективу Національному банку України за сприянням інструментів (засобів та методів) грошово-кредитної політики виконувати нагляд за грошовим обігом та кредитуванням економіки з метою забезпечення стабільності грошової одиниці України як монетарної передумови для економічного збільшення і сприяння високого рівня зайнятості населення [70, с. 130].

Складові індикативного нагляду можна об'єднати за двома ознаками. До першої групи треба віднести засоби впливу, пов'язані з формулюванням кількісних параметрів банківської діяльності, зокрема:

- 1) встановлення неодмінних економічних нормативів;
- 2) формулювання норм неодмінних резервів для банків;
- 3) встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій.

У цих свідченнях індикативний нагляд поєднується з адміністративним, оскільки, наприклад, встановлення кількісних значень незмінних економічних нормативів (індикативний нагляд) є одночасно вимогою щодо діяльності банків (адміністративний нагляд). Орган нагляду не має позначатися на виконання окремих договірних відносин, хоч клієнт банку зацікавлений у підтримці його інтересів у можливих приватно-правових спорах.

Однією з форм банківського нагляду з боку Національного Банку України можна виділити фінансовий моніторинг.

Всі банки для забезпечення виконання вимог законів України з питань запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, зобов'язані розробляти і реалізовувати програми ідентифікації та вивчення своїх клієнтів, а також програми навчання і підвищення кваліфікації працівників [41].

Досить часто в практиці комерційні банки використовують таку форму банківського нагляду, як контроль з боку незалежних аудиторських фірм. Відповідно до ст. 10 Закону України “Про аудиторську діяльність” від 22 квітня 1993 р. банки підлягають обов'язковому аудиту для підтвердження достовірності та повноти річного балансу і звітності. Причому замовником аудиту виступає сам банк і він же оплачує надані аудиторські послуги відповідно до договору між банком і аудиторською фірмою (аудитором). Діяльність комерційних і приватних банків контролюється Національним банком України шляхом проведення контрольних тематичних перевірок [39].

З іншого боку, для забезпечення прибутковості кредитних операцій банківські менеджери постійно (оперативно) аналізують кредитоспроможність своїх клієнтів для вирішення питання про надання позик і встановлення реальних умов кредитування. Насамперед слід з'ясувати, чи достатньо ліквідний потенційний позичальник (наявність у нього необхідних грошей (коштів) для своєчасного погашення кредиту, чи раціонально (ефективно) використовується власний та позичений капітал, які перспективи розвитку його ділових операцій). Бажано спрогнозувати, чи не загрожує ймовірному клієнтові банкрутство, порівняти його фінансовий стан з фінансовим станом конкурентів та суміжних суб'єктів підприємницької діяльності.

Зарубіжний досвід показує, що для аналізу доцільно взяти, наприклад, такі основні показники: ліквідність, прибутковість, ринкова вартість акцій, управління активами і пасивами фірми. Тобто, слід розрахувати: ліквідність, активність, заборгованість, прибутковість [88, с.251].

У комерційних банках внутрішній контроль за веденням касових і емісійних операцій, дотриманням касово-емісійної дисципліни, інкасацією грошового виторгу, забезпеченням збереження власності, здійсненням операцій з іноземною

валютою, з дорогоцінними металами та дорогоцінним камінням організує і здійснює головний бухгалтер із залученням операційного, валютного та інших структурних підрозділів банку [35, с. 4].

Аудит – це перевірка бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації відносно фінансової діяльності банків з метою визначення достовірності їх звітності, обліку, його повноти та відповідності чинному законодавству. Аудит – це дослідження, а будь-яке дослідження визначається поставленою метою [6, с. 40]. Для визначення мети необхідно створити деяку структуру, яка допомогла б аудитору зібрати необхідну кількість актуальних свідчень при виконанні аудиту. Аудит повинен бути організований так, щоб адекватно відображати всі аспекти діяльності суб'єкта, що перевіряється, настільки, наскільки вони відповідають перевіреним фінансовій інформації. Аудитор повинен також вирішити, чи правильно відтворена в обліку звітності відповідна інформація (табл.1.1).

Таблиця 1.1

Відмінності між внутрішнім і зовнішнім аудитом [6, с. 44]

Елементи	Внутрішній аудит	Зовнішній аудит
Коло питань	Визначається керівництвом банку, де працює внут-рішній аудитор, або відповідно до плану	Передбачено законом або на прохання банку-замовника
Об'єкт перевірки	Визначається керівництвом банку, де працює аудитор. Переважають питання аудиту збереження майна і недопущення збитків	Домінує аудит стану бухгалтерського обліку і звітності
Методи	Тести перевірок майже однакові	Різниця в детальності перевірок
Звітність	Перед керівництвом банку або перед аудиторським відділом	Перед керівництвом аудиторської фірми і банка-замовника

Метою аудиту фінансової звітності є надання аудитором висновку про те, чи відповідає фінансова звітність у всіх істотних аспектах інструкціям, регламентуючим порядок підготовки та надання фінансових звітів.

Основними завданнями аудиту є:

- перевірка фінансової звітності, розрахунків, декларацій та інших документів для встановлення їх достовірності й відповідності здійснених фінансових операцій чинному законодавству;

- виявлення і попередження (профілактика) порушень у фінансовій діяльності банків;

- реальність визначення фінансових результатів;

- оцінка ефективності внутрішнього контролю;

- надання консультаційних послуг з питань обліку, аналізу, права, менеджменту, маркетингу, фінансів тощо [47, с. 130].

Зовнішній аудит виконують аудиторські фірми за договорами із банками. Відповідно до цих договорів замовник надсилає аудиторській фірмі замовлення, в якому визначає конкретні питання для вирішення аудитом. Питання ці стосуються перевірки стану фінансової діяльності банку за даними бухгалтерського обліку, балансу та звітності. При цьому аудит визначає відповідність такої діяльності законодавству, а також достовірність її відображення в системі бухгалтерського обліку і контролю фінансової діяльності, консультації і рекомендації з питань бізнесу [47, с. 137].

За результатами перевірки при зовнішньому аудиті аудитор складає висновок, в якому дає оцінку стану обліку, внутрішнього контролю і достовірності звітності банку, а також іншим сторонам його діяльності.

Внутрішній аудит здійснюється спеціальним структурним підрозділом банку або його працівниками, безпосередньо підлеглими керівництву банку чи перебуваючими в його штаті.

Основна мета внутрішнього контролю (внутрішнього аудиту) – поточний (оперативний) контроль за дотриманням чинного законодавства, збереженням грошової маси, правильністю банківських і господарських операцій.

Під час перевірки правильності використання кредитних ресурсів аудитор зосереджує увагу на стані статутного капіталу ліквідаційного балансу, своєчасності й повноті повернення коштів та погашення кредиту. Не менш важливо звернути увагу на ліквідність банку, тобто здатність своєчасно, у

повному обсязі і безперервно здійснювати платежі за своїми зобов'язаннями.

Під час аудиту розрахункових операцій можна виявити: помилки спеціалістів банку; порушення норм законодавчих актів та інструктивних положень; шахрайство; помилки в оформленні документів. Тому під час аудиту слід перевірити дотримання банком встановленого порядку відкриття поточних рахунків клієнтів і ведення на них операцій [110, с. 106].

Крім загального аудиту, у зв'язку з кризовим станом ще проводиться діагностика банків згідно постанови правління Національного банку України від 21.11.2008 № 389 “Про здійснення діагностичного обстеження банків” (зі змінами), з метою визначення поточної та перспективної платоспроможності банків 2, 3 та 4 груп та їх життєздатності в умовах кризи. Банки 2, 3 та 4 груп, за власний рахунок зобов'язані провести діагностичне обстеження банку станом на 01 січня поточного року згідно з Програмою оцінки поточної та перспективної платоспроможності банку і його життєздатності в умовах кризи і Методикою оцінки поточної та перспективної платоспроможності банку і його життєздатності в умовах кризи із залученням аудиторської фірми, яка не має договірних відносин з цим банком щодо аудиторської перевірки річної фінансової звітності за поточний рік та відповідно до законодавства України має право на проведення аудиторської перевірки банків та до 01 березня поточного року подати до Національного банку України звіт про результати діагностичного обстеження банку.

У договорах, укладених банками 2, 3 та 4 груп на виконання вимог цієї постанови, має передбачатися надання керівництвом банку аудиторській фірмі письмового підтвердження повноти та правильності відображення банком усіх вимог і зобов'язань у його балансі та звіті про фінансові результати; доступ аудиторської фірми до матеріалів останнього комплексного інспектування банку, здійсненого Національним банком України; складання аудиторською фірмою звіту за формою, затвердженою керівником робочої групи з координації діагностичного обстеження банків, яка створена у Національному банку України, та надання Національному банку України його копій українською та англійською

мовами; надання права Національному банку України на ознайомлення зі звітом представників Міжнародного валютного фонду, Світового банку, а також Європейського банку реконструкції та розвитку (у разі отримання часткового відшкодування витрат на проведення діагностичного обстеження за рахунок коштів гранту Європейського банку реконструкції та розвитку та відповідності звіту банків 3 та 4 груп вимогам цієї постанови); установлення вимоги, що в разі подання банком до Національного банку України звіту, що є неповним та потребує доопрацювання відповідно до Програми та Методики, банк у порядку, визначеному законодавством України, звертається до аудиторської фірми, яка проводила діагностичне обстеження, для оперативного доопрацювання цього звіту. Таким чином проведення діагностики банків дозволить більш детально контролювати фінансовий стан банків як з боку Національного банку України так і з боку незалежних аудиторських компаній [47, с. 140].

Система внутрішнього контролю також потребує постійного моніторингу і оцінки ззовні з метою виявлення та усунення наявних недоліків і підвищення ефективності діяльності. Оцінювання здійснюється, наприклад, службою внутрішнього аудиту або зовнішнім аудитором. При цьому оцінювання не входить у систему внутрішнього контролю, оскільки це спонукувало б до конфлікту інтересів оцінюючого суб'єкта.

Усі зазначені порядки контролю переслідують одну і ту ж визначальну мету: захист кредитної організації від невігідних подій. При цьому кожна служить своїй підцілі: застереженню, відвертанню, вираженню несприятливих подій і оцінці системи. Тому неприсутність якої-небудь з них знижує загальну ефективність системи внутрішнього контролю.

Отже, можна виробити висновок, що з метою подальшого розвитку складових системи банківського нагляду необхідним є створення ефективної системи внутрішнього контролю, першим кроком до побудови якої є чітке визначення його мети і цілей.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Забезпечення стабільності функціонування банківської системи, попередження системних банківських криз є найважливішим завданням уповноважених державних органів у сфері регулювання фінансового сектору.

Розглядаючи поняття банківського нагляду, можна зазначити що, “банківський нагляд” – це система моніторингу, яка складається з державного, міжнародного, міжбанківського, внутрішньобанківського, внутрішньофіліального нагляду у вигляді попереднього, вступного та поточного контролю від моменту створення до моменту ліквідації банку або його підрозділів.

Варто відзначити, що банківський нагляд є систематичністю, яка розміщує кількох елементів, що перебувають у тісному взаємозалежності. Складовими банківського нагляду є власне контроль, що зводиться до у дослідженні або спостереженні за станом дотримання законності в діяльності банківських установ, а також активні дії Національного банку України щодо застосування за наслідками контролю відповідних заходів впливу.

Механізмом забезпечення безперебійного функціонування банківської системи країни є набір інструментів, використовуються державними органами та передбачають регулятивно-наглядові заходи дій. Основні інструменти реалізації наглядових функцій уповноваженими органами передбачають наступні дії: встановлення та нагляд за дотриманням регулятивних вимог (економічні нормативи діяльності, якість системи корпоративного управління та управління ризиками, вимоги до керівництва); постійний моніторинг, вивчення звітності та аналіз фінансового стану банку; періодичне проведення перевірок діяльності банків на місці; застосування заходів впливу до банківських установ.

Ефективна система банківського нагляду повинна відповідати таким умовам, як наявність чітких цілей, незалежність і підзвітність регулятора і достатність його ресурсів для ефективного виконання регулюючих функцій, наявність законодавчої бази і достатність повноважень для застосування санкцій.

Основною метою банківського нагляду є захист інтересів вкладників від неефективного управління банками, створення конкурентного середовища в

банківському секторі, забезпечення прозорості політики банківського сектору загалом, та банківських установ зокрема.

Функції банківського нагляду знаходять своє втілення в організаційних структурах банківського нагляду. Досвід організації банківського нагляду у розвинених країнах показує переважне виконання функцій нагляду центральними банками. Відповідно до чинного законодавства наглядова функція здійснюється Національним банком України, зокрема Генеральним департаментом банківського нагляду. Результати проведених досліджень свідчать, що ефективною для України буде така система банківського нагляду, яка поєднує в собі часткове делегування окремих функцій контролю та нагляду певним учасникам фінансового ринку з використанням в процесі нагляду правил та принципів зі значним переважанням правил у структурі нагляду, причому максимальний тягар нагляду за виконанням правил повинен лягати на банки, які характеризуються ненадійними показниками діяльності.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЮЧОЇ СИСТЕМИ НАГЛЯДУ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз банківського нагляду України в контексті вимог світового розвитку

Сьогоднішній стан розвитку банківського нагляду в Україні знаменується стійкими тенденціями наближення до світових стандартів. Глобальні відміни, що трапляються зараз у фінансовому секторі, нуждаються від банків перегляду наявних стратегій, пов'язаних з керуванням банківськими небезпеками, а також покращання техніки їх оцінки, перегляду загальних мінімальних правил до капіталу банку, якому дійсні кредитний, ринковий та операційний небезпеки, трансформації нагляду за небезпеками, стану ризик-менеджменту та ринкової дисципліни банків. Переміна цих суперечних позицій розвитку банківського нагляду в Україні є незмінною умовою повної інтеграції національної банківської системи у світову.

Основні вказівки, принципи, рекомендації та подібні документи, які публікуються розробниками міжнародних стандартів, не є обов'язковими для виконання з погляду діючого законодавства окремої країни; вони являють собою результат переговорів фахівців у тій чи іншій галузі різних країн світу. Зокрема, серед основних розробників міжнародних стандартів у сфері банківського регулювання та нагляду необхідно назвати:

- Базельський комітет з питань банківського нагляду (БКБН) – заснований у 1974 році; має представників Бельгії, Великобританії, Німеччини, Іспанії, Італії, Канади, Люксембургу, Нідерландів, США, Франції, Швеції, Швейцарії та Японії. Ці країни представлені центральними банками, а також державними органами, офіційно відповідальними за здійснення нагляду за банківським сектором у тих випадках, коли центральний банк не бере в цьому участі. Комітет розробляє широкий перелік стандартів, вказівок і рекомендацій щодо здійснення банківського нагляду, щоб наглядові органи керувалися ними при розробці

національних підходів з організації нагляду, які найкраще відповідають потребам їх власних країн, у тому числі встановлених на законодавчому рівні. Тобто мета діяльності БКБН полягає у зміцненні фінансової стабільності за допомогою здійснення ефективного банківського нагляду, який поєднує у собі встановлення кількісних вимог та стандартів, висунутих до банків (мінімальні вимоги до капіталу) і стандартів якісного характеру, що сприяють розвитку ефективної банківської практики [61].

- Рада з міжнародних стандартів фінансової звітності (РМСФЗ - IASB) – незалежний нормовстановлюючий орган, що фінансується за рахунок приватного капіталу, штаб-квартира якого розташована в Лондоні. До Ради входять представники дев'яти країн, які мають різноманітний досвід роботи. Завдання РМСФЗ – розробка, у спільних інтересах єдиного комплексу високоякісних, зрозумілих стандартів фінансової звітності, які би забезпечували одержання прозорості та порівняльної інформації, а також застосовувалися у міжнародній практиці (Міжнародні стандарти фінансової звітності, МСФЗ). З метою уніфікації цих стандартів РМСФЗ тісно взаємодіє з розробниками національних стандартів фінансової звітності окремих країн, а також із БКБН, Європейською Комісією та Європейським Центральним банком (ЄЦБ) [62].

- Міжнародна організація комісій з цінних паперів (МОКЦП - IOSCO) – провідна міжнародна група, що поєднує регулюючі органи ринків цінних паперів. На даний момент до неї входять представники регулюючих органів з більше 100 країн світу, які відповідають за здійснення постійного контролю за ринком цінних паперів і стежать за виконанням нормативних і правових актів, що регулюють порядок проведення операцій з цінними паперами.

- Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням незаконно одержаних грошей (ФАТФ - FATF) – міжурядовий орган, заснований з метою посилення на національному та міжнародному рівнях дій, спрямованих на протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму. ФАТФ – розробник політики, спрямованої на мобілізацію політичної волі для проведення національних реформ у сфері

законодавства та регулювання у цій сфері.

- Міжнародний валютний фонд (МВФ - IMF) / Світовий банк (СБ - WB). МВФ – міжнародна організація, до якої входять 184 країни. Вона заснована з метою розвитку міжнародної взаємодії у сфері грошово-кредитної політики, забезпечення стабільності обмінних курсів і впорядкування правил проведення валютних операцій, стимулювання економічного росту й забезпечення високого рівня зайнятості, а також для надання тимчасової фінансової допомоги країнам на етапі вирішення проблем, пов'язаних із платіжним балансом. Світовий банк - банк розвитку, який надає позики, проводить консультації з фінансової політики, надає технічну підтримку та консультаційні послуги країнам з низьким і середнім рівнем національного доходу з метою скорочення рівня бідності. Світовий банк сприяє економічному росту та створенню робочих місць [65].

- Форум фінансової стабільності (ФФС - FSF) уперше скликаний у квітні 1999 року з метою забезпечення міжнародної фінансової стабільності за допомогою інформаційного обміну та міжнародного співробітництва у сфері фінансового нагляду й контролю. Форум збирає на регулярній основі національні органи, відповідальні за фінансову стабільність у великих міжнародних фінансових центрах, міжнародні фінансові організації, міжнародні групи регулюючих і контролюючих органів, відповідальних за конкретні сектори фінансового ринку, а також комітети експертів національних центральних банків. Завданням ФФС є координація зусиль цих організацій, спрямованих на забезпечення міжнародної фінансової стабільності, поліпшення функціонування фінансових ринків і скорочення системних ризиків. ФФС розробив і впроваджує Збірник 12 стандартів, який містить перелік економічних і фінансових стандартів, визнаних у всьому світі як важливі й необхідні для розвитку надійних, стабільних і ефективно функціонуючих фінансових систем. Збірник містить стандарти, розроблені БКБН, БМСФЗ, МОКБП, ФАТФ та іншими нормовстановлюючими органами [66].

За підсумкові роки Національним банком України здійснена визначальна робота з поліпшування системи банківського регулювання та нагляду. З

урахуванням інтернаціональних стандартів і практики, зокрема Основних принципів оперативного банківського нагляду, розроблених Базельським комітетом з питань банківського нагляду, здійснене важливе відродження законодавчої та нормативної бази банківського регулювання та нагляду, що цілеспрямоване на підвищення надійності та стабільності банківської системи. Відповідно до останнього оцінку Місії Міжнародного валютного фонду та Світового банку, проведеною у рамках Програми розуміння фінансового сектора України (FSAP), з 30 Базельських принципів (перший принцип поділяється на шість складових) повністю або переважно виконуються 25 принципів [65] (попередньо виконувалося 22 принципи). Разом Місія зауважила похвальні переміни в функціонуванні банківського нагляду за такими напрямками:

- зміцнення нормативно-правового забезпечення пруденційного регулювання, а саме: підвищення нормативу адекватності регулятивного капіталу, встановлення жорсткіших економічних нормативів, що регулюють кредитні операції з пов'язаними особами, жорсткіших вимог до формування резервів за кредитними операціями (принципи 6-17);

- доведення до банків реальних правил до систем управління небезпеками, а також введення системи оцінки ризиків під час виконання нагляду (хоча процеси уведення в банківському секторі тотожних систем управління ризиками та оцінки небезпек ще не завершені);

- виробництво законодавчої та нормативно-правової бази з проблем змагання з відмиванням грошей, отриманих злочинним шляхом і фінансуванням тероризму, яка виправдовує міжнародним стандартам (принцип 18).

Заключним відбулися значні зрушення в наголосах банківського нагляду від дійсності ґрунтовного контролю операцій банку до контролю, цілеспрямованого на оцінку банківських небезпек і внутрішньобанківських процедур їхнього відстежування. Завдяки тому, що банківська діяльність робиться усе більш нелегкою, контролери усе більше зобов'язані довіряти оцінці внутрішньобанківських процедур управління банківськими небезпеками, а також на прикмету асоціації системи внутрішнього аудиту й контролю банку.

Протилежна тенденція в банківському нагляді – це зростання функції публічності банківської звітності. Органи нагляду в країнах великої сімки стимулюють більшу публічність банківської діяльності, передусім це зачіпає повідомлення про впади банків до тих чи других небезпек, а також діяльності керівництва банку [65].

З урахуванням високої динамічності фінансових ринків, на яких працюють банки, впливу конкуренції й технологічних інновацій специфіка банківських ризиків може змінюватися дуже швидко. При цьому користувачам фінансової інформації необхідно аналізувати ризики, які утримуються значними протягом тривалого часу, і небезпеки, які чітко віддзеркалюють сентиментальність банку до змін ринкових умов [117]. При обговорюванні деякої небезпеки установа зобов'язана рекомендувати як якісні (наприклад, стратегію менеджменту), так і кількісні (наприклад, стан капіталу) рекомендації ризиків. Інформація, що спостерігається, зобов'язана в першу чергу покривати чітку картину перспективи банківської установи нести втрати за кредитними операціями або зміни економічної ситуації на ринку, що винятково важливо в умовах несталості фінансових ринків в Україні.

Основним органом, який здійснює координацію у сфері банківського регулювання на міжнародному рівні є Базельський комітет з питань банківського нагляду. А найбільш відомий сучасний приклад застосування міжнародних стандартів регулювання банківської діяльності – Угода про міжнародне апроксимування формулювання капіталу та стандартів капіталу (Базель I), прийнята Базельським Комітетом у липні 1988 року [32], її переглянута концептуальний фундамент (Базель II), прийнята у червні 2004 року, а також прийнятий у вересні 2010 року новий міжнародний регулятивний механізм для банків в рамках цієї угоди (Базель III) [33], що у сукупності устанавлюють правила до достатності банківського капіталу в сьогоднішніх умовах високого рівня різноманітних ризиків та ймовірності криз. Всі зміни до основної Угоди (Базель II та Базель III) не відміняють Базеля I, а лише доповнюють та вдосконалюють визначені положення регулювання банківського капіталу.

Оскільки зазначені базові документи Базельського Комітету не виключають один одного, а лише доповнюють, зупинимось на основних положеннях кожного з них. Угода Базель I була прийнята у липні 1988 року і мала на меті збільшення солідності та стабільності міжнародної банківської системи, створення однакових конкурентних умов для міжнародно активних банків. Головна ідея Базель I – стандартизація регулятивних положень, в результаті якої формувався однаковий розмір резервів капіталу для однакових обсягів ризику.

Регулятивний капітал банку є ключовим елементом Базеля I. В рамках банківського нагляду та регулювання його основна функція полягає у захисті коштів вкладників та кредиторів у разі виникнення непередбачуваних негативних ситуацій. Він складається з капіталу 1, 2 та 3 рівнів, при цьому із загального капіталу здійснюються певні відрахування. Регулятивний капітал повинен покривати 8% усіх зважених за кредитним ризиком активів. Невикористаний для покриття кредитних ризиків капітал 1 та 2 рівнів використовуються для покриття збитків від ринкових ризиків. Інші ризики можуть покриватися банками на добровільній основі або за вимогою національних органів нагляду [62].

Як зазначається в листі НБУ від 30.12.2004 № 42-412/4010-13749, вітчизняне банківське законодавство базується на положеннях Базеля I за винятком поправки щодо включення ринкових ризиків від 1996 року. Останній факт пояснюється обмеженістю ринкових ризиків в українських банках, а також переконаністю у тому, що існуючі економічні нормативи враховують різні компоненти ринкового ризику, але у спосіб, що відрізняється від запропонованого Базельським Комітетом. Зокрема, чутливість банку до ринкового ризику перевіряється системою рейтингування CAMELS. В Україні також не імплементовані такі елементи Базеля I як гібридний капітал в рамках регулятивного капіталу та оцінка ризику дефолту контрагента в новітніх позабалансових операціях. Проте використання останніх операцій взагалі ще не передбачено вітчизняним законодавством. Окрім даного певною мірою змінені коефіцієнти небезпеки [56].

Базель II є поданням Базельського Комітету, що санкціонована усіма його членами. У даному документі детально викладена методологія обрахунку достатності капіталу та мінімальні стереотипи, які національні органи нагляду, що представлені в Комітеті, зобов'язані дати пораду до затвердження у своїх країнах [58].

Крім того, Базельський Комітет готує виконувати додаткову оцінку впливу нової угоди на функціонування банків, розглядати пропозиції зацікавлених боків, як банків, так і наглядових органів. Проектувалося, що Базель II буде виконаний до введення наприкінці 2006 року, але потрібен був час для побічних досліджень, виконання одночасних розрахунків у зв'язках найбільш складних підходів, які вже готові до впровадження з 2008 року.

Однак запровадження принципів Базеля II органами нагляду інших країн світу буде здійснюватись у строки, які якнайбільш виправдовують їх головним наглядовим першостям. Незважаючи на те, що договір розроблялася з ціллю надання новітніх перспектив банкам і банківським системам усього світу, Базельський Комітет осмислює, що її прийом в найближчому майбутньому напевне перебувати поза галуззю першочергових задач наглядових органів країн, які не входять до групи десяти країн – членів Комітету. У таких обставинах кожен національний наглядовий орган при опрацюванні графіка і підходів до запровадження нової угоди зобов'язаний ретельно оцінити його плюси в контексті національної банківської системи [61].

За обставинами Базеля II, органи банківського нагляду зобов'язані звіряти й оцінювати формулювання банками достатності їхнього внутрішнього капіталу та їх стратегію в цій сфері, а також їх спроможність відстежувати і постачати дотримання нормативів капіталу. Органи банківського нагляду зобов'язані вичікувати, що банки будуть втримувати рівень капіталу вище щонайменших регулятивних нормативів, і, адекватно, зобов'язані мати перспективу вимагати від банків вдержувати капітал вище цього мінімуму. Разом, банківський нагляд зобов'язаний виконувати превентивне (попереджувальне) втручання для того, щоб запобігти зниженню капіталу нижче мінімального рівня, потрібного для

забезпечення властивих даному банку ризиків, і повинен вживати термінових заходів із корективи становища, якщо розмір капіталу не підтримується на достатньому рівні чи не відновлюється до достатнього рівня.

Хотілось би зазначити, що заплановані до 2010 року позиції по впровадженню Базеля II в українську банківську практику в більшому обсязі були виконані, хоча говорити про повне запровадження стандартизованого підходу до оцінки кредитного ризику, відображеного в Базелі II, доволі рано. Зазначений стандартизований підхід передбачає розробку наглядовим органом країни шкали ймовірності дефолту позики, що вимагає значних часових і трудових затрат за сторони Нацбанку.

З ціллю мінімізації впливу світової фінансової кризи лідери G 20 на саміті в Сеулі у вересні 2010 року одобрили Базель III. Очікується, що Базель III підкріпить витримку світової банківської системи за рахунок покращання якості, підвищення обсягу та відповідності банківського капіталу й ліквідності на міжнародному рівні. Нові стандарти очевидно уповільнять стимули для банків брати надмірні небезпеки, опустять ймовірність і гостроту майбутніх криз і дадуть право банкам вистоявати (без надмірної державної допомоги) фінансові потрясіння таких же масштабів, як недавня фінансова криза. Запровадження нових стандартів Базеля III розпочалось з 1 січня 2013 року і цілком вони будуть введені до 1 січня 2019 року [119].

Реформування банківського нагляду та регулювання згідно з Базелем III буде проводитись в таких основних напрямках:

- реформа капіталу, що включатиме:
- якість капіталізації;
- охоплення всіх ризиків;
- контролювання рівня фінансового важеля (ліверіджу);
- буфери;
- новий порядок щодо ліквідності;
- системний ризик і взаємопов'язаність [19].

Включення до Базельських угод стає потрібним і для банківського сектора, і для національної господарства в цілому. Без освоєння стереотипів Базеля II, а пізніше і Базеля III українська банківська систематичність виразиться поглиненою закордонним банківським капіталом, оскільки проявиться неконкурентоспроможною і беззахисною перед небезпеками зовнішнього фінансового оточення, або її безпосередньо відокремлять від генеральних міжнародних фінансових потоків. Така становище відразу спричинить до того, що іноземні інвестиції не прийдуть у країну, чий банківський сектор перебуває в стані фінансової ізоляції. Незважаючи на питання, що провадять упровадження Базельських угод, всі органи нагляду та банки країн світу розуміють, що несумісність стереотипам, викладеним у цих угодах, викликає втрати конкурентних переваг, подорожчання іноземних запозичень тощо. Таким чином, світова банківська спільнота розуміє закономірність запровадження нових угод Базельського комітету з питань банківського нагляду, однак в цьому процесі треба кожній країні вибрати найкращий шлях переходу на нові стандарти.

На засіданні Правління Національного банку України, що відбулося 25 січня 2011 року, розглядалося питання про основні завдання банківського нагляду на сучасному етапі. За результатами розгляду даного питання Правлінням були сформульовані такі основні завдання зі сфери банківського нагляду, що потребують вирішення:

- стимулювання банків до нарощування своїх капіталів (що декларується Базелем II і особливо Базелем III);
- поліпшення якості активів банків;
- удосконалення наглядових підходів і процедур здійснення нагляду на консолідованій основі (також задекларовано Базелем II) [64].

Окрім того 1 лютого 2011 року відбулася зустріч керівництва НБУ з представниками місії МВФ. За результатами цієї зустрічі спільно визначена необхідність введення в дію законопроектів, які значно підвищують рівень прозорості банківської системи, сприятимуть її зміцненню, а також поліпшать інвестиційний клімат у цій сфері. Саме введення стандартів міжнародної

банківської практики, рекомендованих Базельським Комітетом з питань банківського нагляду, буде сприяти підвищенню прозорості, зміцненню та інвестиційній привабливості банківської системи України [62].

Тобто можна зазначити, що питання доцільності запровадження принципів Базельських документів Національним банком України уже вирішено на користь приєднання до стандартів міжнародної банківської практики. Актуальним залишається встановлення конкретних термінів імплементації окремих їх компонентів у вітчизняну банківську практику. Зважаючи на встановлені вже та подекуди недотримані Нацбанком терміни запровадження умов Базеля II практики признають оптимальним такий план здійснення реформ банківського нагляду в напрямку пристосування до вимог глобального фінансового середовища:

- запровадження стандартизованого підходу при визначенні вимог до банківського капіталу, що покриває кредитний ризик згідно Базеля II (до 2011 року);

- запровадження підходу, що базується на внутрішніх рейтингах при визначенні вимог до банківського капіталу, що покриває кредитний ризик згідно Базеля II (до 2020 року);

- запровадження підходу на основі базових індикаторів при визначенні вимог до банківського капіталу, що покриває операційний ризик згідно Базеля II (до 2011 року);

- запровадження стандартизованого підходу при визначенні вимог до банківського капіталу, що покриває операційний ризик згідно Базеля II (до 2015 року);

- визначення доцільності запровадження Базеля III в українську банківську практику (до 2012 року);

- в разі виявлення доцільності запровадження Базеля III: Введення буфера консервації капіталу та конрциклічного буфера (до 2019 року);

- введення показника співвідношення власного та позикового капіталу банківських установ згідно Базеля III (до 2017 року);

- введення показника покриття ліквідності та достатності фінансування банківських установ згідно Базеля III (до 2018 року) [64].

Всі ці терміни вказані для групи найбільших і великих банків України, для середніх і малих банків, при їх бажанні, термін може бути продовжений на 3 роки.

Що стосується доцільності приєднання України до умов Базеля III, то Базельський Комітет розглядав переваги та недоліки від запровадження його положень в національні банківські системи і прийшов до висновку, що перехід до зміцнення капіталу і стандартів ліквідності може мати лише незначний вплив на економічне зростання. Якщо підвищенні вимоги будуть запроваджені поступово протягом 4-ох років, рівень ВВП знизиться на 0,19% за кожен 1 відсоток збільшення капіталу банків, після того як нові правила будуть запроваджені в країнах. Це означає, що річні темпи зростання будуть знижені в середньому всього на 0,04 процентних пунктів протягом періоду 4,5 років. Що стосується впливу зміцнених стандартів ліквідності, то дослідження показало, що вони можуть мати лише незначний перехідний ефект. У всіх цих оцінок ВВП повертається до базового рівня у наступні роки [62].

Що стосується довгострокових наслідків, то за оцінкою Базельського Комітету встановлено, що існують чіткі економічні вигоди від збільшення мінімального капіталу і ліквідності у порівнянні з їх нинішнім рівнем. Вигоди від підвищення капіталу і ліквідності полягають у зниженні вірогідності фінансової кризи і скорочення виробництва, пов'язаного з такими кризами. Вигоди значно перевищують можливі втрати на підвищення капіталу та ліквідності [61].

На нашу думку, оптимальний шлях приєднання до рекомендацій Базельського комітету з питань банківського нагляду для України передбачає наступні кроки:

- сформувані нові підходи консолідованого нагляду за фінансовими групами;
- розробити нові методологічні підходи оцінки ризиків і фінансового стану банків, а також нові правила превентивного нагляду за діяльністю банківських

установ, які передбачають інтенсивне застосування банківським наглядом систем раннього реагування;

- сформулювати нові підходи та правила банківського нагляду у сфері запровадження системи кураторства;

- удосконалити підходи та правила застосування систем стрес-тестування банківської діяльності;

- розробити нові підходи банківського нагляду щодо переходу від оцінки рівня банківських ризиків до оцінки адекватності управління у банку прийнятими ризиками.

У ділянці вдосконалення порядку виготовлення та ліцензування банків і банківських об'єднань потрібна розроблення нових правил щодо закономірності формулювання банківським наглядом конкретної структури власності банку. По-третє, варто покращити процедури тимчасової адміністрації, реорганізації та ліквідації банків. По-четверте, для зміцнення нагляду у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, необхідне формування нових правил нагляду на основі оцінки ризиків використання банків для легалізації злочинних доходів.

А також, важливим кроком у створенні ефективної системи банківського нагляду в Україні, яка б виправдовувала світовим стандартам, є надання органу банківського нагляду права на фахову оцінку і вжиття адекватних заходів відповідно до цього судження, що дозволить докорінно змінити якість прийнятих рішень Національного банку України як основного органу банківського нагляду в Україні.

2.2. Дослідження системи формування банківського нагляду в Україні

Одним з можливих методів оцінки ефективності банківського нагляду є фінансовий моніторинг. З огляду на те, що основним фактором стабільності й надійності банківської системи та пріоритетним завданням банківського нагляду є підвищення рівня капіталізації (капітал повинен повною мірою виконувати

захисну функцію, а його зростання має бути адекватним збільшенню активів), робота відділу банківського нагляду цілковито спрямована на виконання цих завдань.

У процесі моніторингу та інспекційних перевірок управління приділяє особливу увагу аналізу своєчасності виконання банками своїх грошових зобов'язань, збалансованості між строками і сумами погашення розміщених активів та строками і сумами виконання зобов'язань, тобто управління ліквідністю. В результаті фактичні показники ліквідності не лише дотримуються, а й перевищують аналогічні середні показники по банківській системі України.

Протягом 2012 року було зареєстровано 3 нових банки – “Меліор Банк”, “Банк “Софійський” та Банк “Фінансовий партнер”. 25 банківських установ було виключено з Державного реєстру банків. Таким чином, станом на 01.01.2013 р. в Україні нараховувалось 176 банків, які мали ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій (табл. 2.1). На кінець 2012 року 23 установи перебувало на стадії ліквідації і 1 із яких має ліцензію санаційного банку [83].

Таблиця 2.1

Кількість банківських установ України [83]

Назва показника	01.01. 2008	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013
Кількість банків за реєстром	198	198	197	194	198	176
Виключено з Державного реєстру банків за рік	1	7	6	6	0	25
Кількість банків, що знаходяться у стадії ліквідації	19	13	14	18	21	23
Кількість банків, які мають банківську ліцензію	175	184	182	176	176	176
З них з іноземним капіталом	47	53	51	55	53	53

В 2012 році відбулись незначні структурні зміни в розподілі активів банківської системи України за групами банків згідно класифікації НБУ, що пов'язано зі змінами розмірів активів окремих банків та змінами в складі відповідних груп. Відбулося зменшення частки активів банків 1-ї та 4-ї груп на 3,4% (з 66,9% до 63,5%) та 0,3% (з 10,5% до 10,2%) відповідно. Частки активів банків 2-ї групи та 3-ї групи збільшились відповідно на 2,5% (з 14,8% до 17,3%) та 1,2% (з 7,8% до 9,0%) (рис. 2.1).

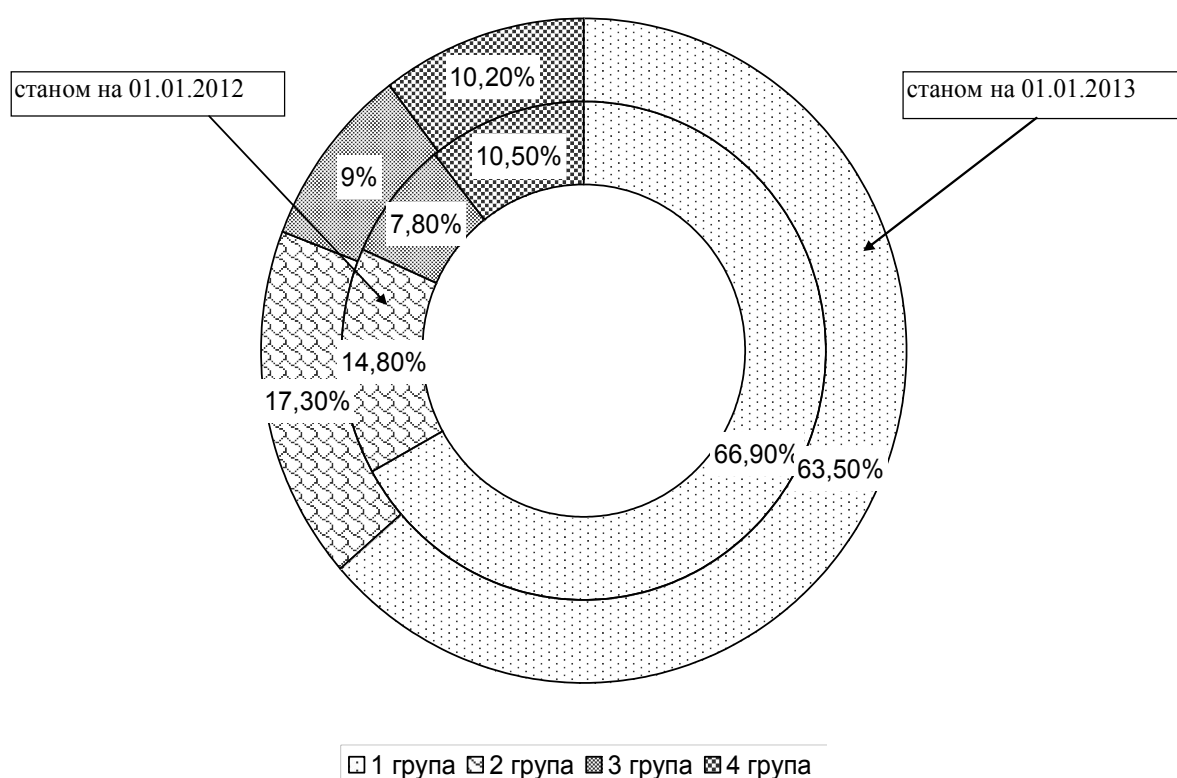

Рис. 2.1. Розподіл активів за групами банків [83]

Активи банківської системи продовжили своє зростання, і за 2012 рік їх розмір збільшився на 6,9% до 1 127,2 млрд. грн. Протягом 2012 року відбувалось зростання інвестиційного портфелю банків. Зокрема, за результатами звітного року розмір загального портфелю торгових цінних паперів та цінних паперів в портфелях банків на продаж збільшились на 49,41% (5,78 млрд. грн.) та на 10,95% (7,19 млрд. грн.). В той же час, балансова вартість кредитного портфелю банків

зменшилась на 14,68%, або на 119,48 млрд. грн. Таким чином, частка кредитів у сукупних активах протягом 2012 року знизилась на 15,60% з 77,20% до 61,60%. Велика частка активів банківської системи продовжує знаходитись в грошових коштах та їх еквівалентах (14,62% станом на 01.01.2013 р.) [83]. Отже, банківська система України продовжує характеризуватись низьким рівнем кредитування, що пов'язано з досить високими вимогами до потенційних позичальників, а також погіршенням кон'юнктури основних промислових ринків, що компенсується активністю банків у розміщенні коштів в ОВДП, міжбанківських кредитах та інших альтернативних активах.

Залишки коштів фізичних осіб на рахунках у банках України протягом 2012 року зменшилися на 2,45% або на 9,3 млрд. грн., що пов'язано з несприятливою економічною та політичною обстановкою в країні [83]. Така ситуація обумовила підвищення ставок на депозити фізичних осіб, вплинула на скорочення обсягів банківського кредитування та зменшила чистий процентний дохід банків. Окрім цього, слід зазначити що цей вид ресурсу має переважно короткостроковий характер, що разом з можливістю дострокового зняття вкладником коштів, робить ресурсну базу, яка сформована за рахунок залучених коштів, нестабільною та стримує видачу банками довгострокових кредитів для розвитку економіки України.

Протягом 2012 року продовжилось зростання розміру власного капіталу банківської системи України за рахунок збільшення статутного капіталу окремими банками. Сукупний обсяг власного капіталу банків залишається меншим за статутний капітал, що пояснюється значними обсягами накопичених збитків протягом 2009 – 2011 років. В цілому, за 2012 рік розмір власного капіталу зріс на 9,5% (14,7 млрд. грн.) і станом на 01.01.2013 р дорівнював 170,2 млрд. грн.(рис. 2.2).

На відміну від негативних результатів 2009-2011 років (збиток за 2009 рік становив 38 450 млн. грн., за 2010 рік – 13 027 млн. грн., за 2011 рік – 7 708 млн. грн.), в 2012 році банківська система України продемонструвала позитивний фінансовий результат, який досяг 4 708 млн. грн. Поступовий вихід на прибуткову

діяльність пов'язаний із завершенням формування банками резервів під проблемну заборгованість, що утворилась підчас першої хвилі економічної кризи (2008-2010 роки) [83].

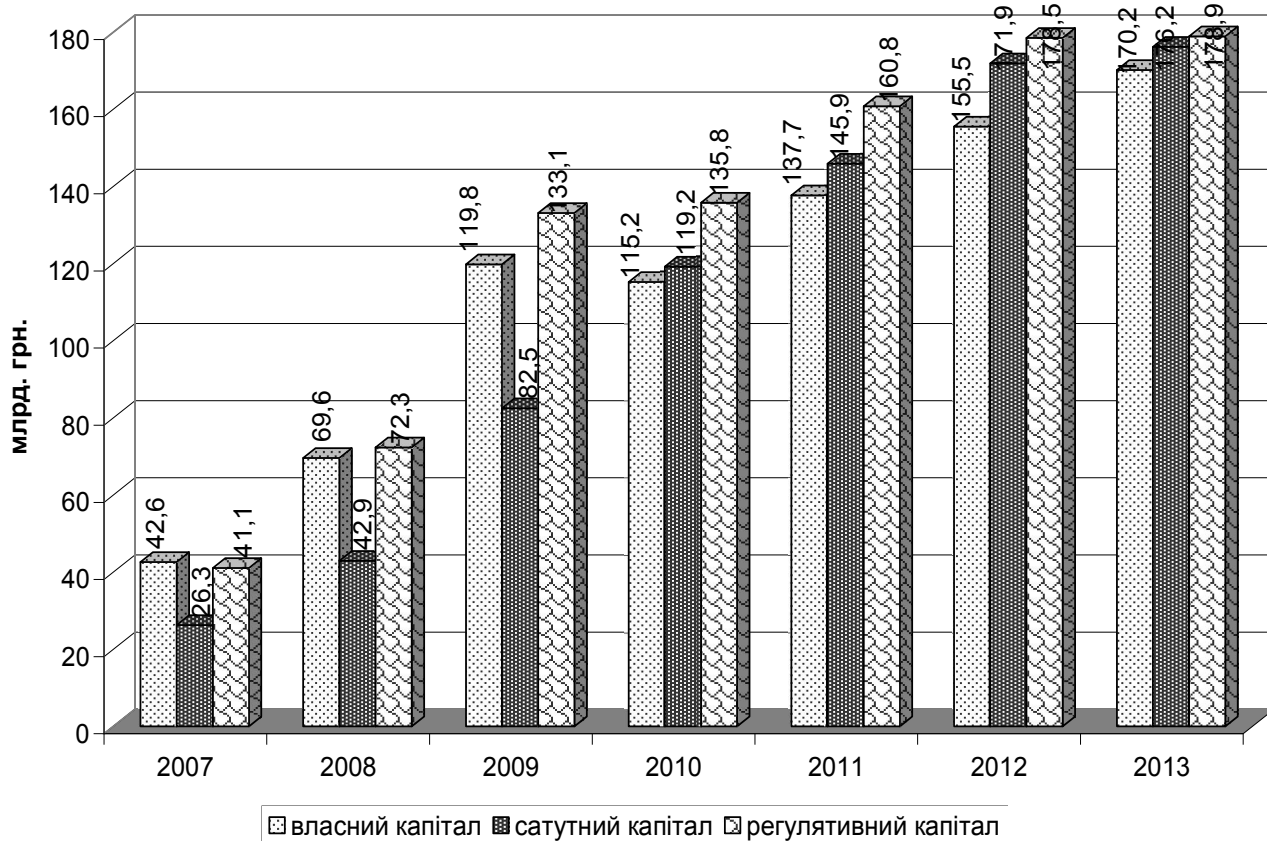

Рис. 2.2. Динаміка основних показників власного капіталу банків України [83]

Процентний дохід банків України за результатами 2012 року становив 119 278 млрд. грн., що на 5 926 млн. грн. більше, ніж за 2011 рік і більшою мірою пов'язано із збільшенням ставок за наданими кредитами. Комісійний дохід за у порівнянні з попереднім роком збільшився на 4 687 млн. грн. до 20 048 млн. грн. (рис.2.3). Дані тенденції свідчать, що за відсутності можливості активного кредитування суб'єктів господарювання та фізичних осіб, банки за рахунок введення нових послуг та підвищення діючих тарифів сфокусували увагу на збільшенні частки комісійних доходів.

За результатами проведеного аналізу кредитних рейтингів банків України, встановлено, що станом на початок 2013 року більше половини від загальної кількості банків мали довгострокові кредитні рейтинги позичальників. Незважаючи на можливість отримання додаткових конкурентних переваг, переважна кількість найменших банків (IV група за класифікацією НБУ) не використовує кредитний рейтинг як інструмент підтвердження фінансової репутації позичальника, урізноманітнення джерел та інструментів запозичення, зниження вартості їх обслуговування (лише 2/5 банків IV групи мають довгострокові кредитні рейтинги). Близько 60% від загальної кількості кредитних рейтингів банків України визначена на рівні uaBBB [64].

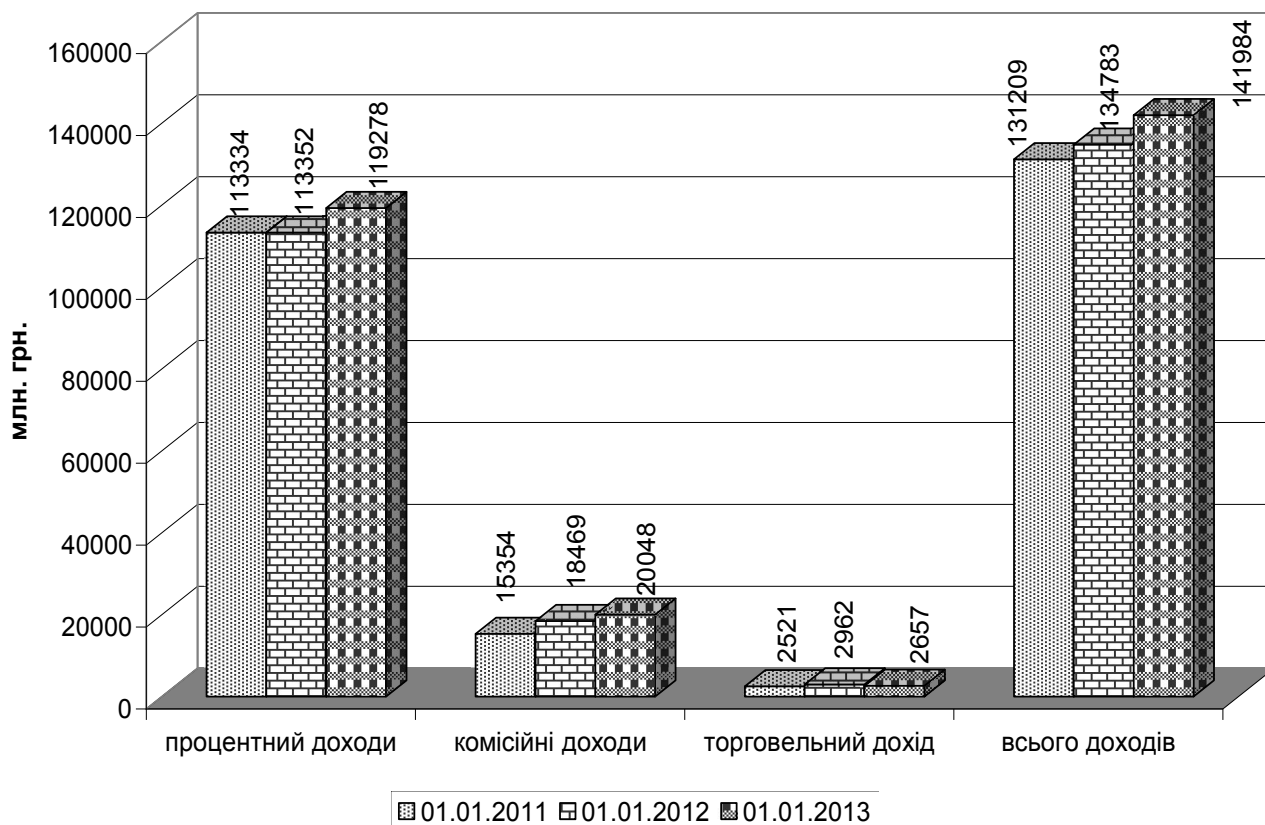

Рис. 2.3. Динаміка доходів банківської системи [83]

З ціллю забезпечення вигідних обставин стійкого діяльності банківської систематичності та охорони інтересів вкладників і позикодавців комерційних

банків Національний банк України установлює для усіх комерційних банків неодмінні вигідні нормативи.

Єдиним із документів, котрий налагоджує функціонування комерційних банків є Інструкція про процедуру регулювання діяльності банків в Україні, затверджена постановою Правління Національного банку України від 20 серпня 2001 р. № 368 зі змінами та доповненнями [43]. Згідно з Інструкцією до нормативів капіталу належить:

Мінімальний розмір регулятивного капіталу. Регулятивний капітал є одним з визначальних показників діяльності банків, головною роллю якого є покриття від'ємних ефектів різноманітних небезпек, з якими стикаються банки в процесі своєї діяльності та забезпечення захисту вкладів, фінансової витривалості й незмінної діяльності банків. Величина регулятивного капіталу визначається за формулою:

$$PK = OK + DK - KB \quad (2.1)$$

PK – регулятивний капітал; ОК – основний капітал; ДК- додатковий капітал; KB – відвернені кошти.

Мінімальна величина регулятивного капіталу банку (Н1) має становити 120 млн.грн. [43].

Норматив адекватності регулятивного капіталу (Н2) віддзеркалює спроможність банку вчасно і в абсолютному об'ємі розплатитися за своїми зобов'язаннями, що витікають із комерційних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Чим вище значення показника адекватності регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, що її беруть на себе господарі банку; і навпаки: чим нижче значення показника, тим більша частина небезпеки, що її беруть на себе позикодавці/вкладники банку [43].

Норматив адекватності регулятивного капіталу визначається як співвідношення регулятивного капіталу до узагальнених активів і чітких позабалансових знарядь, зменшених на суму створених належних запасів за активними операціями та на суму забезпечення позики (вкладень у боргові цінні папери) очевидним зобов'язанням або грошовим покриттям у перспективі застави

майнових прав і зважених за ступенем кредитної небезпеки. Нормативне значення нормативу N2 діючих банків має бути не меншим ніж 10 процентів.

Для банків, що починають операційну діяльність, цей норматив має бути: протягом перших 12 місяців діяльності (з дня отримання ліцензії) – не менше 15 процентів; протягом наступних 12 місяців – не менше 12 процентів; надалі – не менше 10 процентів [43].

Коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (N3) цей норматив відображає розмір регулятивного капіталу, необхідний для виконання банком активних операцій. N3 встановлює мінімальний коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів. Нормативне сутність нормативу N3 має існувати не менше ніж 9 процентів.

Щодо забезпечення та підтримання ліквідності НБУ встановлює подібні нормативи ліквідності [43]:

N 4 - норматив миттєвої ліквідності встановлюється для контролюванню за спроможністю банку забезпечити вчасне здійснювання своїх грошових зобов'язань за рахування високоліквідних активів (коштів у касі та на кореспондентських рахунках). Норматив відзначається як співвідношення суми коштів у касі та на кореспондентських рахунках до зобов'язань банку, що обліковуються за поточними рахунками. N4 має бути не менше ніж 20 процентів.

Норматив поточної ліквідності (N5) устанавлюється з метою формулювання збалансованості термінів і сум ліквідних активів і зобов'язань банку. Для обчислення нормативу поточної ліквідності враховуються вимоги і зобов'язання банку з кінцевим терміном погашення до 31 дня. Таким чином, цим нормативом вдовольняється небезпека через нездатність банку мобілізувати кошти для погашення зобов'язань упродовж 31 дня. Норматив поточної ліквідності з'ясовується як співвідношення активів з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно) до зобов'язань банку з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно). Нормативне значення нормативу N 5 має бути не менш ніж – 40 %.

Наступний норматив короткострокової ліквідності (N 6) усталюється для контролю за здібністю банку виконувати прийняті ним короткотермінові

зобов'язання за рахунок ліквідних активів. Він окреслюється як співвідношення ліквідних активів до зобов'язань з кінцевим строком погашення до одного року. Для обчислення нормативу короткострокової ліквідності користуються ліквідні активи та зобов'язання з початковим строком погашення до одного року. Нормативне значення нормативу N6 має бути не менше ніж 60 процентів.

Для того, щоб знизити рівень небезпек Національний банк встановлює нормативи кредитного ризику, порушення яких може спричинити до фінансових утруднення у діяльності банку. До таких нормативів припадає [43]:

(N 7) - норматив максимального величини кредитної небезпеки на одного контрагента встановлюється з ціллю обмеження кредитної небезпеки, що утворюється внаслідок невиконання окремими контрагентами своїх зобов'язань. Показник величини кредитної небезпеки на одного контрагента відзначається як співвідношення суми всіх вимог банку до цього контрагента та всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента (або групи пов'язаних контрагентів), до регулятивного капіталу банку. Нормативне значення нормативу N 7 не має перевищувати 25 процентів.

(N 8) - норматив величезних кредитних небезпек встановлюється з ціллю обмеження концентрації кредитного ризику за окремим контрагентом або групою пов'язаних контрагентів. Норматив великих кредитних ризиків розраховується як співвідношення суми всіх значних кредитних небезпек, наданих банком щодо всіх контрагентів або груп пов'язаних контрагентів, з урахуванням усіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів, до регулятивного капіталу банку. Нормативне значення нормативу N8 не має перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу банку.

N 9 - норматив найбільшого формату позик, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (N 9) встановлюється для обмеження небезпеки, який утворюється під час виконання операцій з інсайдерами, що може спричинити до прямого та непрямого впливу на діяльність банку. Цей вплив спричинює те, що банк здійснює операції з інсайдерами на умовах, не вигідних для банку, що

спонукує до значних проблем, оскільки в таких випадках формулювання платоспроможності контрагента не завжди виконується достатньо об'єктивно.

N 9 окреслюється як співвідношення суми всіх зобов'язань цього інсайдера (або групи пов'язаних інсайдерів) перед банком і всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього інсайдера, та статутного капіталу банку. Значення нормативу N9 не має перевершувати 5 відсотків.

N 10 - норматив граничного сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (N 10) встановлюється з метою обмеження спільної суми всіх ризиків щодо інсайдерів. Надзвичайний об'єм сукупної суми всіх небезпек щодо інсайдерів спонукує до концентрації ризиків і загрожує збереженню регулятивного капіталу банку.

N 10 розраховується як співвідношення сукупної заборгованості зобов'язань усіх інсайдерів перед банком і 100 відсотків суми позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо всіх інсайдерів, та статутного капіталу банку. Нормативне значення нормативу N10 не має перевершувати 30 процентів.

Для того щоб обмежити інвестиційну небезпеку, пов'язану із здійснюванням інвестиційної діяльності та дозволеною втратою капіталу інвестора, Національний банк установив такі нормативи інвестування [43]:

N 11 - норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (N11) усталюється для обмеження небезпеки, пов'язаної з вкладенням в акції, паї, частки та інвестиційні сертифікати окремої юридичної особи. Норматив (N11) окреслюється як співвідношення формату коштів, які інвестуються на придбання акцій (паїв, часток) та інвестиційних сертифікатів окремо за кожною установою, до регулятивного капіталу банку. Нормативне значення нормативу N11 не має переважати 15 процентів.

N 12 - норматив абстрактної суми інвестування встановлюється для обмеження небезпеки, пов'язаної із виконанням банком інвестиційної поведінки. Даний норматив визначає застосування багатства банку для здобутку акцій (паїв/часток) всякої юридичної особи. N12 з'ясовується як співвідношення суми затрат, що інвестуються на надбання акцій (паїв, часток) та інвестиційних

сертифікатів будь-якої юридичної особи, до регулятивного капіталу банку. Значення нормативу N 12 не має переважати 60 процентів.

За підрахунками 2012 року банківська система України зобразила встановлені Національним банком економічні нормативи. Значення нормативу регулятивного капіталу (N1) зросло до 178,909 млрд. грн. з 178,454 млрд. грн., в той час як знизилася значення нормативу адекватності регулятивного капіталу (N2, норма не менше 10%) до 18,06% з 18,90% і нормативу співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (N3, не менше 9%) до 14,89% з 14,96% [83].

Виросли значення нормативу миттєвої ліквідності (N4, не менше 20%) до 69,26% з 58,48% і нормативу поточної ліквідності (N5, не менше 40%) до 79,09 з 70,53%, при цьому значення нормативу короткострокової ліквідності (N6, не менше 60%) знизилася до 90,28% з 94,73%.

Знизилася значення нормативів кредитування одного інсайдера і всіх інсайдерів (N9 і N10, не більше 5% і 30%) до 0,37% з 0,57% і до 2,41% з 2,51% відповідно. У той час як виросли значення нормативу кредитування «в одні руки» (N7, не більше 25%) до 22,10% з 20,76% і нормативу великих кредитних ризиків (N8, не більше 8-кратного регулятивного капіталу) до 172,91% з 164,46% [83].

Значення нормативів інвестування в одну установу (N11, не більше 15%) і загальної суми інвестування (N12, не більше 60%) зросли до 0,09% з 0,06% і до 3,48% з 3,24% відповідно [83].

Моніторинг банківської системи покликаний у комплексі виконувати такі завдання: систематично спостерігати за функціонуванням банківської системи країни; контролювати вплив макроекономічного середовища на грошово-кредитну сферу; превентивно виявляти проблеми у банківському секторі; формувати позиції наглядових органів щодо доцільності та своєчасності застосування інструментів банківського регулювання [10].

Таким чином, слід зазначити, що банківські наглядові органи повинні бути готовими адекватно реагувати на негаразди окремих банків, щоб забезпечувати стабільність і надійність функціонування банківської системи держави і не

допускати системних ризиків у банківській діяльності. Адекватне реагування передбачає, що наглядовий орган повинен виявляти ознаки слабкості банку на ранньому етапі; стимулювати, в разі потреби, вжиття коригувальних заходів самим банком; визначати і вчасно застосовувати заходи щодо врегулювання, якщо банк сам не в силах розв'язати проблеми, з метою проведення реорганізації або ліквідації банківської установи з мінімальними затратами.

Для усунення проблем у банку важливо зрозуміти і виявити ознаки та причини слабкості банку. Ознаками слабкості банку звичайно є відсутність прибутковості, втрата капіталу, низька якість активів і проблеми, пов'язані з ліквідністю або репутацією банку. Причини – це широкий набір факторів, серед яких у якості основних можна назвати: стратегічні помилки банку, порушення нормативних вимог або шахрайство, зовнішні фактори.

2.3. Проблемні банки в практичній діяльності банківського нагляду

У сучасних умовах світової глобальної фінансової кризи кількість проблемних банків в економічних системах усіх країн світу зростає. При цьому важливо розуміти, що вчасно виявлена та усунена “проблемність” банку не буде негативно впливати на стан розвитку всієї банківської системи і спричиняти системні негаразди. А тому вчасне виявлення проблемних банків у сучасній практиці банківського нагляду, наразі, набуває особливо актуального значення.

Базельський комітет з питань банківського нагляду визначає слабкий, або проблемний банк, як банк, “ліквідність або платоспроможність якого ослаблена або буде ослаблена до тих пір, доки не будуть вжиті заходи зі значного поліпшення стану його фінансових ресурсів, профілю (сукупності параметрів) ризиків, з корекції стратегічного напрямку діяльності, з підвищення потенційних можливостей управління ризиком і/або підвищення якості управління” [32].

Згідно з українською банківською практикою та чинним законодавством України, неплатоспроможність банку – це неспроможність банку своєчасно та в

повному обов'язі виконати законні вимоги кредиторів через відсутність коштів або зменшення розміру капіталу банку до суми, що становить менше однієї третини мінімального розміру регулятивного капіталу банку. Неспроможність банку є ознакою його фінансового становища, за якою банк неспроможний виконувати свої фінансові зобов'язання перед кредиторами, а також зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів). Така ситуація в банку може виникнути внаслідок різних обставин, пов'язаних із здійсненням підприємницької діяльності, зокрема зміни кон'юнктури ринку, помилок менеджменту, інфляційних процесів тощо [40, 41].

Тобто згідно з чинним банківським законодавством та нормативно-правовими актами Національного банку України, ознаками неплатоспроможності банків є:

- неспроможність банку своєчасно та/або в повному обов'язі виконати законні вимоги кредиторів;
- відсутність коштів або зменшення розміру капіталу банку до суми, що становить менше однієї третини мінімального розміру регулятивного капіталу банку;
- протягом 15-ти робочих днів банк не виконує 10-ти і більше відсотків своїх прострочених зобов'язань;
- визнання банку неспроможним здійснюється в межах адміністративної процедури (за рішенням Національного банку України) [105, с.9].

До факторів, які визначають ступінь проблемності банку та впливають на адекватність застосування Нацбанком заходів наглядового реагування, відносять характер допущених банком порушень, причини, які зумовили виникнення виявлених порушень, загальний фінансовий стан банку та розмір можливих негативних наслідків для кредиторів і вкладників даної банківської установи.

Основні принципи роботи органів банківського нагляду зі слабкими банками містять у собі:

- Оперативність. Якщо не розв'язувати проблеми оперативно, то вони швидко ускладнюються, роблячи важчими та дорожчими зусилля з їх

розв'язання, при потенційній можливості їх перетворення в масштабніші або системні проблеми.

- Витрати-ефективність. При виборі альтернативних дій, спрямованих на досягнення цілей усунення слабкості банку, банківський нагляд повинен керуватися найменшим вартісним критерієм.

- Гнучкість. Органам банківського нагляду необхідно діяти досить гнучко при розгляді всього арсеналу наявних у нього владних повноважень для роботи зі слабким банком.

- Послідовність. Послідовні й адекватно сприйняті дії органів банківського нагляду не будуть деформувати конкурентне середовище.

- Проблема морального ризику. Заходи органів банківського нагляду не повинні створювати стимулів для банків, діючи таким чином, щоб відшкодувати збитки, які вони понести, по суті, з власної вини.

- Прозорість і співробітництво. Банк і орган банківського регулювання та нагляду повинні бути спрямовані на високий ступінь прозорості й обміну інформацією, яка стосується спільних дій щодо заходів фінансового оздоровлення [114, с. 20].

Національним банком України також розроблена система показників раннього реагування, згідно з якою проводиться рання діагностика проблемності банку з метою превентивного втручання банківського нагляду в діяльність банківської установи в разі виникнення у неї певних проблем (табл. 2.2).

За показниками раннього реагування НБУ оцінці підлягають п'ять напрямків результативності роботи банку, а саме: рівень капіталізації, ліквідність і платоспроможність банку, якість і ризиковість активів, стабільність і якість ресурсної бази, а також ефективність діяльності банку. Кожна з цих позицій аналізується за певною кількістю показників, які мають установлені граничні значення, здебільшого встановлені окремо для кожної групи банків, з якими порівнюється визначена величина оцінюваного банку, і в результаті всіх порівнянь банківським наглядом виносяться рішення про необхідність і

можливість застосування відповідних заходів наглядового реагування до даної банківської установи.

Ще одним інструментом ранньої діагностики проблемності банку слугують рейтингові системи органів банківського нагляду, які використовуються для одержання інформації про оцінку різноманітних компонентів, що формують загальну картину фінансового стану банківської установи. Незважаючи на те, що органи банківського нагляду оцінюють різні компоненти і по-різному формують свої рейтингові системи, існує, проте, багато спільних факторів у процесі визначення рейтингів. До таких загальних факторів належить капітал, якість активів, управління, прибуток, ліквідність, чутливість до ринкового та операційного ризику [106, с. 23].

Таблиця 2.2

Система показників раннього реагування НБУ [64]

Спрямованість оцінки	Показники
Оцінка рівня капіталізації банку	<ul style="list-style-type: none"> - Регулятивний капітал, скоригований на суму нарахованих доходів та переоцінки основних засобів - Відношення негативно класифікованих активів до регулятивного капіталу - Коефіцієнти ризику
Оцінка рівня ліквідності та платоспроможності банку	<ul style="list-style-type: none"> - Показник миттєвої ліквідності - Показник поточної ліквідності - Питома вага високоліквідних активів до загальних активів - Сальдо між розміщеними і залученими коштами на міжбанківському ринку - Стан платоспроможності банку
Оцінка якості та ризиковості активів банку	<ul style="list-style-type: none"> - Частка негативно класифікованих активів у загальних активах - Частка безпроцентних та малодохідних активів у загальних активах - Частка дебіторської заборгованості у загальних активах - Частка основних засобів у загальних активах - Відношення резерву під кредитні операції з клієнтами до загального обсягу кредитних операцій з клієнтами - Частка цінних паперів у загальних активах банку - Частка ЦП (без ОВДП) в загальних активах - Відношення сформованого резерву під операції з цінними паперами до портфеля ЦП (без ОВДП)
Оцінка стабільності та якості ресурсної бази банку	<ul style="list-style-type: none"> - Частка коштів клієнтів у пасивах - Частка залучених коштів до запитання у зобов'язаннях банку - Частка залучених вкладів фізичних осіб у зобов'язаннях
Оцінка ефективності діяльності банку	<ul style="list-style-type: none"> - Рентабельність активів - Вартість зобов'язань - Рентабельність статутного капіталу

	<ul style="list-style-type: none"> - Чиста процентна маржа - Чистий спред - Відношення адміністративних витрат до загальних витрат банку - Коефіцієнт ефективності
--	--

Основна перевага рейтингової системи органів банківського нагляду в тому, що вона надає структуровану та всеосяжну інформацію про фінансовий стан банківської установи. Кількісна та якісна інформація про діяльність банку вивчається й аналізується банківським наглядом на постійній основі, при цьому основна увага приділяється відхиленням від певних встановлених наглядом граничних значень. Застосування такого інструменту моніторингу повинне привести до тіснішої взаємодії між зовнішнім і внутрішнім наглядом. Внутрішній контроль банку повинен бути негайно інформований про індикатори слабкості; а внутрішній контроль повинен також попередити зовнішній банківський нагляд про необхідність вивчення конкретних сфер діяльності банку, у яких вони підозрюють наявність слабкості [106, с. 24].

У багатьох країнах банки, що перебувають нижче певної межі рейтингу, автоматично стають об'єктами пильного уваги органів банківського нагляду. Рейтингова система органів банківського нагляду показує, які банки чутливіші до можливих проблем у майбутньому, а які банки вимагають додаткових ресурсів для розв'язання проблем у своїй діяльності.

Національний банк України використовує рейтингову систему CAMELS, згідно з якою визначається загальний стан банків на основі цілих критеріїв, які обіймають його діяльність за всіма напрямками. Ціллю оцінки діяльності банків за даною рейтинговою системою є формулювання тих з них, у яких недобрий фінансовий стан, операції або менеджмент мають вади, що можуть спричинити до ліквідації банку та вимагають інтенсивного контролю служби банківського нагляду НБУ і вжиття потрібних заходів для усунення цих недоліків у діяльності банку та стабілізації його фінансового стану та недопущення небезпеки інтересам вкладників і позикодавців банку [68, р.1, ст.2].

Мотивом рейтингової системи CAMELS є оцінка небезпек та формулювання рейтингових оцінок за такими визначальними складовими частинами:

- достатність капіталу (C);
- якість активів (A);
- менеджмент (M);
- надходження (E);
- ліквідність (L);
- чутливість до ринкового ризику (S) [68, р.3, ст.1].

Якщо звернутися до рейтингових систем, що використовуються в банківських системах розвинених країн, то очевидним є те, що важливим і невід'ємним їх елементом є оцінка чутливості банку до операційних ризиків. На жаль, в українській банківській практиці в рейтинговій системі НБУ цей елемент відсутній, що спричинено, недостатнім вивченням цього питання та запровадження в практику банківського нагляду. Введення до вітчизняної рейтингової системи ще одного елементу оцінки банківської діяльності (чутливості банку до операційного ризику) дозволить ще більше наблизити вітчизняні банківські стандарти до світових, рекомендованих Базельським Комітетом, і точніше виявляти можливі проблеми в роботі банківських установ України [46, с. 67].

Зважаючи на сучасний стан банківської системи України та наявні проблеми у діяльності вітчизняних банків до проблемних банків можуть застосовуватись наступні заходи впливу.

З метою покращення ситуації з банківською ліквідністю та капіталом необхідно прискорити введення тимчасових адміністрацій у проблемні банки. Це дозволить якнайшвидше відновити довіру до банківської системи України, а отже, підвищити її надійність.

Одним зі шляхів виходу з кризової ситуації може стати приєднання проблемних банків до великих фінансово-кредитних установ, причому стимулювати такі процеси повинен Національний банк. Це можливо зробити

шляхом надання банкам-санаторам рефінансування з боку НБУ, а також відповідної грошової підтримки їх від Уряду України [99].

Якщо проаналізувати міжнародну практику управління проблемними активами банків, то можна зазначити, що заходи із подолання проблемності банків можуть бути централізовані, коли кризові явища спостерігаються в більшості системоутворюючих банків країни, та децентралізовані, коли труднощів зазнає відносно невелика кількість банків. При цьому слід наголосити, що при централізованому варіанті вирішення проблемності банків можливий викуп проблемних активів банків самим центральним банком країни, чи – створення спеціальної державної структури з роботи з проблемними активами банківських установ. При децентралізованому варіанті вирішення проблемності банків ініціатива з подолання труднощів надається самим банкам [17, с. 454].

Зважаючи на глибину кризи та частку проблемності банків України, для вирішення поставлених завдань можлива передача проблемних банків або в управління Фонду гарантування вкладів фізичних осіб або створення, як зазначено вище, спеціалізованого державної установи з роботи з проблемними активами, метою якої буде управління майном банкрутів або викуп безнадійних активів у кредитно-фінансових установ.

В умовах, що склалися, важливо також не допускати збільшення частки проблемних активів банку понад межу 15%, тому що надмірна частка проблемних кредитів в кредитному портфелі банку значно вичерпує резервні можливості банківської установи, що негативно впливає на її можливість захищати себе від інших банківських ризиків, і в результаті може призвести до втрати банком значної частки капіталу, і як результат – втрати платоспроможності. Окрім того, для відновлення ліквідності банківської системи України важливо також розблокувати ринок міжбанківських кредитів шляхом надання гарантій Уряду за участю Національного банку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Банківський нагляд є складним процесом, який повинен бути правильно організований та ефективно керований на національному рівні відповідно до найважливіших цілей банківського нагляду. Кожна країна має право самостійно обирати, в яких формах їй здійснювати банківський нагляд, але загалом необхідно спиратись на те, що ефективною формою банківського нагляду, яка реалізує тактичні підходи, є нагляд за дотриманням банками встановлених вимог, а основною формою реалізації стратегічних підходів – ризик-орієнтований нагляд. Оптимальне поєднання цих двох форм може дати максимальний ефект. Зокрема, як результат дослідження нами визначено, що ефективною для України є структура банківського нагляду, яка поєднує в собі часткове делегування окремих функцій контролю та нагляду учасникам фінансового ринку та використання в процесі нагляду правил та принципів, причому правила в структурі нагляду повинні переважати і основний тягар відповідальності за їх виконання повинен покладатися на банки, які мають нестійкі показники діяльності.

Глобалізація фінансових ринків висуває нові завдання у сфері взаємодії наглядових органів та обміну інформацією на міжнародному рівні, виконувати які необхідно, ґрунтуючись на взаємній довірі й розумінні з урахуванням конфіденційності. Тому у сфері банківського нагляду, як і в інших сферах фінансового ринку, необхідно запроваджувати міжнародні стандарти Базельського комітету з банківського нагляду, зокрема Основних принципів ефективного банківського нагляду. Все це повною мірою стосується й України, як повноправного члена світового співтовариства.

За результатами проведеного аналізу кредитних рейтингів банків України, встановлено, що станом на початок 2013 року більше половини від загальної кількості банків мали довгострокові кредитні рейтинги позичальників. Незважаючи на можливість отримання додаткових конкурентних переваг, переважна кількість найменших банків (IV група за класифікацією НБУ) не використовує кредитний рейтинг як інструмент підтвердження фінансової репутації позичальника, урізноманітнення джерел та інструментів запозичення,

зниження вартості їх обслуговування (лише 2/5 банків IV групи мають довгострокові кредитні рейтинги). Близько 60% від загальної кількості кредитних рейтингів банків України визначена на рівні uaBBB.

Банківським наглядом України приділяється недостатня увага ранній діагностиці проблемності банків, про що свідчить значне зростання кількості банків в Україні, які мають проблеми з ліквідністю та значним зростанням ризику кредитних операцій. Разом з тим, Національним банком розроблена система показників раннього реагування і використовується ним у внутрішній системі.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЙ НИХ ПРОЦЕСІВ

3.1. Основні напрями формування ефективної системи банківського нагляду

Кризові та глобалізаційні явища, які відбуваються у світі, ставлять перед системою банківського нагляду нові завдання, власне спричинені сучасною ситуацією. Постановка завдань являється не менш важливим завданням, ніж їх вирішення, оскільки від того, наскільки чітко та логічно сформульовані завдання, буде значною мірою залежати ефективність їх виконання та вплив на кінцевий результат.

Вирішальну роль у поглибленні кризи банківського сектору України відіграла втрата довіри вкладників до банківської системи, що призвела до масового відтоку депозитів (25%) протягом жовтня 2008 року – квітня 2009 року [25].

Ускладнив кризову ситуацію в банківському секторі України ще й цілий ряд системних проблем, що вже довгий час залишалися невирішеними в цьому секторі економіки нашої держави. Насамперед, це стосується дефіциту банківських ресурсів, особливо довгострокових, та формування внаслідок цього значного розриву між вкладанням активів та надходженням пасивів до банків, а як наслідок – породження проблем ліквідності банківських установ України. Також до низки системних проблем відносимо недостатньо професійний рівень ризик-менеджменту банків, високий рівень валютних ризиків внаслідок значних коливань курсів, а також значна залежність банківських установ України від зовнішніх джерел грошових ресурсів для покриття їх потреб у рекапіталізації [62].

Окрім того зовнішня макроекономічна ситуація в країні також несприятливим чином впливає на розвиток процесів у банківській сфері. На наш погляд, ціла низка зовнішніх чинників поглиблює кризові явища в діяльності банківських установ України [30, с. 5]. Зокрема, мається на увазі погіршення

кредитоспроможності клієнтів банків внаслідок погіршення загальноекономічної ситуації в країні, а також їх негативні очікування щодо подальшого розвитку ситуації у банківському секторі держави.

Для поступового виходу з такої економічної ситуації в Україні держава в особі відповідних органів повинна розробити та реалізувати стабілізаційну політику, яка б включала обережну фіскальну політику, обачну грошово-кредитну політику та ефективний нагляд за банківською системою. Щодо ефективного банківського нагляду, то він повинен забезпечувати виявлення та попередження проблемності банків, особливо це стосується надвеликих системоутворюючих вітчизняних банків, а також реалізацію програм реорганізації (в необхідних випадках) та рекапіталізації банківських установ України.

Серед ключових напрямів реалізації державної політики виходу банківської сфери України з кризової ситуації виділяють:

- посилення банківського нагляду за станом ліквідності банківських установ, рівнем та якістю їх капіталу та ефективністю й результативністю управління ризиками банків;

- повернення довіри клієнтів банків шляхом підвищення прозорості діяльності банківських установ України;

- вдосконалення механізмів реорганізації вітчизняних банківських установ з метою усунення впливу роботи проблемних банків на функціонування банківської системи країни в цілому;

- віднайдення внутрішніх джерел рекапіталізації українських банків та розробка механізмів сприяння держави у цьому [114, с. 24].

Ці напрями стосуються стратегічних цілей банківського нагляду в Україні. Що стосується мікрорівня, то тут побудова завдань банківського нагляду спричинюється наступною ситуацією в банківському секторі.

Система страхування депозитів в Україні побудована за найпростішою схемою, коли страхуванню підлягають всі без виключення банківські депозити фізичних осіб за стандартною ставкою, а сума відшкодування обмежується. Така

система страхування веде до зниження відповідальності як вкладника, так і банку, тобто власник депозиту не має стимулів відстежувати стан справ у банку, а банк у свою чергу може надмірно ризикувати, використовуючи залучені на депозит кошти. Це призводить до ситуації, коли вкладники вкладають кошти на депозити з найвищими ставками в банки, які, як правило, характеризуються надмірною ризиковістю своєї діяльності. А в результаті це веде до переливання вільних коштів економіки країни в надто ризикові проекти, що спричинює додатковий вагомий стресовий чинник для країни.

Відновлення довіри до банківської системи України, зважаючи на кризові явища в цьому секторі економіки нашої держави, лежить в площині достатньо значного посилення капіталу вітчизняних банків, як основного елемента забезпечення їх фінансової стійкості особливо у стресових ситуаціях.

Не менш важливим є регулювання достатності капіталу банків, оскільки в сучасній економіці України попит на гроші перевищує його пропозицію. Цей факт ставить під сумнів пропозиції Базельського комітету з питань банківського нагляду щодо капіталу, оскільки вони побудовані на принципах економік розвинутих країн світу, в яких, навпаки, пропозиція грошей перевищує їх попит. Необхідним є механізм, який дозволить врахувати цей факт при адаптації вимог Базельського Комітету до сучасної ситуації в банківському секторі України, оскільки занадто жорсткі вимоги до капіталу вітчизняних банківських установ спричинюють перелив капіталу в ті сектори грошово-кредитного ринку, які менше регулюються (зокрема це стосується страхового сегменту).

Проблемами кризи опікуються всі країни світу, оскільки вона набула такого глобального характеру й таких великих масштабів, що тільки скоординовані дії міжнародної спільноти дозволять якнайшвидше усунути її наслідки. Зокрема в резолюції G-20, що була виголошена 15 листопада 2008 року у Білому Домі, зазначено, що провідні країни світу мають зосередитись на посиленні заходів стимулювання ділової активності, забезпечувати світову економічну систему ліквідністю, зокрема для захисту депозитів та сприяння кредито- і

платоспроможності у глобальній економіці на макро- та мікрорівні, зміцнити капітал світових фінансових інститутів (передусім МВФ та Світового Банку) для підтримки економік країн світу [120].

На самміті Великої двадцятки у Лондоні було прийнято низку першочергових кроків по виведенню глобальної економічної системи з кризи та відновленню глобального економічного зростання. Серед заходів, що безпосередньо стосуються банківського сектору та нагляду, зокрема, виділяють наступні:

- посилити прозорість фінансових ринків та відповідальність суб'єктів господарської діяльності, що працюють на глобальному ринку;

- посилити регуляторний режим у сфері міжнародних фінансів, впровадити розумний нагляд за всіма фінансовими ринками, продуктами і учасниками ринку; впровадити посилений контроль за кредитними рейтинговими агенціями;

- сприяти інтегрованості міжнародних фінансових ринків, відновленню міжнародної кооперації та координації цих ринків;

- розробити міжнародну гармонізовану класифікаційну систему капіталу з метою досягнення чіткості відношення капіталу до певної групи та його адекватності даній системі [48].

Крім того, згідно вимог Базеля III, рівень капіталу в банківській системі вимагає посилення, щоб збільшити її стійкість до майбутніх прибуткових та фінансових потрясінь. Це має бути досягнуто шляхом комбінації заходів, таких як запровадження стандартів для сприяння побудові буферів капіталу, які можуть бути задіяні у періоди стресів, підвищення загального рівня та якості банківського капіталу, поліпшення покриття ризиків капіталом та впровадження додаткових заходів. Посилення механізму капіталізації у світі таким чином покращить довіру та закладе основу для більш надійної банківської системи [61].

Якщо проаналізувати заходи, що були застосовані країнами світу для подолання кризових явищ у банківській сфері, то основними серед них можна назвати:

- 1) розширення страхування вкладів фізичних осіб;
- 2) видача гарантій на зобов'язання банків;
- 3) залучення державного капіталу для рекапіталізації банківських установ;
- 4) викуп або гарантування активів, що утримуються банками;
- 5) зниження відсоткових ставок [62].

Однак внаслідок глобальності сучасної кризи запровадження певних заходів на національному рівні не завжди дає бажані результати. Необхідна координація дій національних та міжнародних органів банківського нагляду. Зокрема Базельський комітет з питань банківського нагляду пропонує провести перебудову наглядового та регулятивного механізму в банківській сфері країн Європи в такому руслі [61].

Необхідно підвищити операційну ефективність центральних банків у боротьбі із кризою. Пропонується створити Європейську Раду із системного ризику в якості структурного підрозділу Європейського центрального банку. Роль цієї ради полягатиме у збиранні інформації про ризики по всій фінансовій системі, які називаються макропруденційними ризиками. Окрім того, пропонується створення нової Європейської системи фінансового нагляду, яка буде координувати застосування єдиних наглядових стандартів високого рівня у країнах Європи [61].

Що стосується основних напрямів реалізації антикризових заходів у сфері банківського нагляду, то вони повинні проводитися в таких площинах:

1. Сильний регулятивний капітал банківських установ;
2. Чіткі стандарти для банківської ліквідності;
3. Поліпшені системи управління ризиками, корпоративної організації й контролю в банках;
4. Покращення прозорості банківських організацій [61].

Сильний регулятивний капітал банківських установ означає зміну існуючих зараз вимог до нього, якісних та кількісних, передбачених Базелем I та Базелем II, на посилені стандарти Базеля III. Тобто в кількісному напрямку необхідно забезпечити існування певних резервів (або буферів) банківського капіталу для

забезпечення стабільності банківських установ на довготривалу перспективу з урахуванням кризових циклів. А в якісному – в структуру банківського капіталу необхідно вбудувати декілька захисних механізмів (або модулів), що також будуть покликані захистити банки від кризових явищ на довгий період. Але для того, щоб ці зміни не посилювали теперішні проблеми у банківській сфері, таке підняття якісних та кількісних параметрів банківського капіталу повинно проводитися поетапно.

Що стосується банківської ліквідності, то тут органами банківського нагляду необхідно забезпечити чітке виконання норм та принципів управління та контролю за ризиком ліквідності, передбачених відповідним документом Базельського комітету з питання банківського нагляду, прийнятим у вересні 2008 року [34]. Окрім того, необхідно розробити певні стандарти ліквідності для різних груп банківських установ з тим, щоб оптимізувати процес нагляду за їх ліквідністю, згідно вимог Базеля III.

В напрямку покращення систем управління ризиками в банках, корпоративного управління та контролю необхідно керуватися Основою 2 Базеля II, яка регламентує саме ці аспекти. Вдосконалення в цьому контексті потребує управління ризиками та корпоративне управління в масштабах всієї банківської установи, посилення контролю за управлінням ризиками концентрацій банківської діяльності, система стимулів для ефективнішого управління ризиками та прибутком в банківських установах. Крім того органи банківського нагляду повинні розширювати межі свого пруденційного нагляду від забезпечення надійності окремих банківських установ до забезпечення надійності всієї банківської системи в цілому [61].

Серед стратегічних завдань подальшого розвитку банківського нагляду в Україні, слід виділити наступні пункти:

1. Необхідно повернути довіру клієнтів банків шляхом підвищення прозорості діяльності банківських установ України.
2. Потрібно посилити банківський нагляд за станом ліквідності банківських установ, рівнем та якістю їх капіталу та ефективністю й результативністю

управління ризиками банків.

3. Необхідно віднайти внутрішні джерела рекапіталізації українських банків та розробити механізми сприяння держави у цьому;

4. Слід вдосконалити механізми реорганізації вітчизняних банківських установ з метою усунення впливу роботи проблемних банків на функціонування банківської системи країни в цілому [115, с. 47].

Зважаючи на позитивні та негативні сторони посилення глобалізаційних явищ у світі, Національний банк України повинен, ґрунтовно вивчивши досвід розвинених країн світу, реформувати власну структуру банківських операцій в напрямку посилення інноваційної складової, що дозволить оптимізувати архітектуру міжбанківських ринків та розподіл ліквідності між банками для запобігання фінансовим кризам. На наш погляд, в напрямку посилення ступеня інноваційності банківського бізнесу Нацбанку необхідно сприяти процесам об'єднання в банківській сфері для створення фінансових груп, до складу яких окрім банків входили б інвестиційні, страхові та інші фінансові компанії. Це дозволить укрупнити фінансовий капітал України та посилити свій вплив на світові глобалізаційні процеси.

Центральною ланкою банківського нагляду повинен бути незалежний, політично незаангажований, забезпечений належними професійними кадрами орган державної влади. Вищі посадові особи цього органу (голова, заступники) мають призначатися за участю як законодавчої, так і виконавчої гілок влади.

У демократичних, правових державах світу з розвинутою економікою орган, головним завданням якого є банківський нагляд, не тільки відокремлений від центробанку, але й контролює центральний банк нарівні з іншими банками (приклад, Німеччина). Такий розподіл наглядово-контрольних повноважень центральним банком та іншим незалежним органом є оптимальною запорукою зменшення кількості зловживань у цій сфері, що, у свою чергу, призводить до оптимізації функціонування банківського нагляду.

Розвиток системи банківського нагляду України в напрямку стратегії дозволить вивести діяльність вітчизняних банків на якісно вищий рівень,

підвищити їх конкурентноздатність за рахунок поліпшення їх ліквідності, фінансової стійкості, платоспроможності та здатності захищати себе від усіх фінансових ризиків, а отже дозволить їм вільно виходити і вигідно конкурувати на глобальному фінансовому ринку.

3.2. Удосконалення механізму наглядового реагування та впливу на проблемні банки

Світова фінансова криза виносить на перший план проблему врегулювання проблемності банківських установ. Зокрема, місія Міжнародного валютного фонду в Україні рекомендує приділяти більше уваги питанню врегулювання ситуацій з проблемними банками та кризовому менеджменту в Україні.

До найбільш дієвих та ефективних способів розв'язання проблемності банківських установ відносять наступні заходи:

- розробка плану реструктуризації банку;
- злиття з іншим банком або поглинання іншим банком (в міжнародній практиці цей метод має назву M&A);
- купівля банку з прийняттям зобов'язань або поступова ліквідація;
- націоналізація проблемного банку державою [65].

План реструктуризації банку передбачає радикальні зміни в організаційній структурі та бізнес-плані банку. Такий спосіб розв'язання проблемності банку може бути ефективним тільки за умови, що банк може відновити фінансову стабільність у найкоротші терміни. Якщо керівництво проблемного банку не бажає здійснювати необхідні заходи, то орган банківського нагляду повинний розглянути можливість призначення зовнішнього адміністратора на певний термін для розробки плану реструктуризації та реалізації його на початковому етапі (спеціальна або тимчасова адміністрація). У такому випадку тимчасовий адміністратор повинен замінити і на тимчасовій основі взяти на себе управління банком. Після реструктуризації банку повинно бути призначено нове керівництво, оскільки колишнє керівництво виявило свою неспроможність ефективно

управляти банком [15, с. 104].

У вітчизняній банківській практиці в якості заходу наглядового реагування також застосовується практика введення Національним банком України тимчасових адміністрацій до проблемних банків, яка регулюється законодавством України та нормативно-правовими актами НБУ. Згідно із Законом України “Про банки і банківську діяльність” тимчасова адміністрація представляє собою процедуру, що застосовується Національним банком України з метою забезпечення збереження капіталу й активів банку, оцінки його фінансового становища та вжиття відповідних заходів щодо приведення його діяльності відповідно до вимог банківського законодавства, відновлення його платоспроможності й ліквідності, стабілізації діяльності банку, усунення виявлених порушень, причин і умов, що призвели до погіршення фінансового становища [40].

Крім того, згідно зі статтею 75 того ж Закону України, підставами для призначення тимчасової адміністрації може бути обов’язкова підстава, за наявності якої Національний банк України зобов’язаний призначити тимчасову адміністрацію – у разі істотної загрози платоспроможності банку (як обов’язок Національного банку України), та альтернативні підстави, за наявності яких Національний банк України може призначити тимчасову адміністрацію (як право Національного банку України). Альтернативні підстави пов’язані з погіршенням фінансового становища банку, його неспроможністю своєчасно виконувати зобов’язання перед вкладниками та іншими клієнтами або ж зумовлені некерованою ситуацією в банку з боку його керівників [40].

Важливо, що під істотною загрозою платоспроможності банку розуміється ситуація, коли банк не усунув виявлені порушення або недоліки у своїй діяльності в строки, визначені Національним банком у письмовому застереженні або всиновлені за прийнятою банком програмою фінансового оздоровлення чи письмовою угодою з Національним банком, і банк має загальну рейтингову оцінку “4” або “5” за системою CAMELS. А також ситуація, коли банк не усунув порушення чи недоліки у своїй діяльності в строки, визначені Національним

банком України у письмовому застереженні або встановлені за прийнятою банком програмою фінансового оздоровлення чи письмовою угодою з Національним банком, та є хоча б одна з наведених нижче підстав (додаткові підстави):

- невиконання вимог Національного банку України щодо звільнення з посади керівників виконавчих органів, головного бухгалтера банку або керівників банку;

- наявність конфліктної або некерованої ситуації в керівництві банку (конфлікт інтересів ради банку та правління банку тощо), що загрожує фінансовому стану банку;

- подання недостовірної інформації й звітності, що встановлено нормативно-правовими актами Національного банку України (зокрема, унаслідок відсутності контролю з боку банку за визначенням фактичної частки прямої і непрямой участі найбільших акціонерів у статутному капіталі банку), неподання або несвоєчасне їх подання;

- неподання документів на письмову вимогу уповноважених працівників Національного банку України;

- приховування рахунків, документів, активів тощо [40].

Що стосується альтернативних підстав введення тимчасових адміністрацій Національним банком України, то тут їх перелік охоплює:

- систематичні порушення (два і більше разів протягом календарного року) банком законних вимог Національного банку України;

- зменшення розміру регулятивного капіталу банку на 30% протягом останніх 6-ти місяців при одночасному порушенні хоча б одного економічного нормативу;

- якщо банк протягом 15-ти робочих днів з моменту настання строку виконання його боргових зобов'язань не виконує 10% і більше своїх прострочених зобов'язань перед кредиторами;

- арешт керівників банку або визнання їх судом винними у вчиненні злочину;
- учинення банком дій щодо приховування рахунків, будь-яких активів, реєстрів, звітів, документів;

- необґрунтована відмова банку в наданні документів чи інформації,

передбачених Законом України “Про банки і банківську діяльність”, уповноваженим представникам Національного банку України;

- наявність публічного конфлікту в керівництві банку;
- наявність клопотання банку про призначення тимчасової адміністрації [41].

Наслідком запровадження тимчасової адміністрації у проблемному банку повинно стати поліпшення його фінансового стану та платоспроможності завдяки проведенню заходів стабілізації. До найважливіших заходів стабілізації, які можуть бути проведені тимчасовим адміністратором, відносять:

1) розробка програми фінансового оздоровлення банку з визначенням економічного ефекту реалізації запланованих заходів у грошовому вираженні, організація та контроль її виконання;

2) прийняття постанови про зростання статутного капіталу банку шляхом видання наказу та здійснення процедури збільшення статутного капіталу згідно з чинним законодавством;

3) обмеження чи зупинення проведення окремих операцій банку, які тимчасовий адміністратор визнає низькорентабельними, збитковими або такими, що здійснюються з високим рівнем ризику та загрожують інтересам кредиторів і вкладників. Зупинення залучення вкладів (депозитів) від фізичних осіб та операцій з пов'язаними особами;

4) здійснення заходів щодо погашення простроченої та пролонгованої заборгованості за наданими кредитами та іншої простроченої дебіторської заборгованості;

5) продаж активів банку та здійснення заходів щодо погашення заборгованості за активними операціями банку, що загрожують інтересам вкладників і кредиторів банку;

6) зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу банку в будь-якій формі до завершення виконання заходів фінансового оздоровлення та стабілізації діяльності банку;

7) надання територіальному управлінню НБУ для розгляду на засіданні Правління Національного банку пропозиції про введення мораторію на

задоволення вимог кредиторів [44, с. 218].

Позитивний ефект від роботи тимчасових адміністрацій у проблемних банках України на сьогодні посилюється також зміною ставлення до них як зі сторони Національного банку України, також і самих банків. Так, офіційні особи НБУ та незалежні експерти підтверджують, що сьогодні тимчасова адміністрація вводить в банк не для того, щоб його ліквідувати, а для того, щоб усунути його неплатоспроможність і вберегти від ліквідації [86].

Аналіз наступного варіанта розв'язання кризових ситуацій проблемних банків (злиття і поглинання) виявив такі основні положення. Незважаючи на всі існуючі негаразди, проблемний банк може з ряду причин бути привабливим для інвестора. Причиною його зацікавленості може бути доступ до певного сегмента ринку, купівля визначеного обсягу вигідних депозитів або розширення власної мережі. В такій ситуації наглядовий орган повинен вжити термінових заходів для організації процесу злиття чи поглинання до того, як активи проблемного банку знеціняться. При цьому покупець повинен мати повну і достовірну інформацію про всі прояви нестабільності проблемного банку. Конфіденційність цієї інформації повинна забезпечуватися шляхом підписання спеціальних угод або шляхом участі наглядового органу в цих процесах.

Угоди зі злиття й поглинання – це зміна контролю над будь-яким підприємством. Під поняттям «поглинання» мається на увазі: цілісне придбання підприємства, його окремих частин, стратегічна участь у капіталі (прямі інвестиції). Поглинання – це об'єднання двох або кількох юридичних осіб, за якого зберігається одна (поглинаюча) юридична особа, до якої переходять активи й зобов'язання юридичних осіб, що поглинаються. При цьому юридичні особи, що поглинаються, або припиняють своє існування, або стають підконтрольними через володіння контрольним пакетом акцій чи через володіння частками капіталу. Злиття є особливою формою поглинання, за якої компанія, що купується, втрачає юридичну самостійність [104].

Злиття чи поглинання як спосіб розв'язання проблемності банківської установи, має певні переваги, серед яких ключовими хотілось би назвати такі

твердження:

- наслідки проблемності банку для ринку мінімізуються, оскільки не відбувається призупинення надання банківських послуг клієнтам проблемного банку;

- виявляються повністю захищені права вимоги вкладників і кредиторів, оскільки всі активи проблемного банку передаються покупцю;

- зводяться до мінімуму витрати платників податків і системи страхування вкладів, оскільки проблемний банк залишається діючою юридичною особою і відсутні потенційні витрати на відшкодування втрат клієнтів цього банку у разі його банкрутства [81, с. 132].

У найближчі декілька років на українську банківську систему чекає період злиття і поглинання. Стабільність сектора залежатиме від своєчасних дій НБУ, який має досить ресурсів і досвіду як кризовий менеджер. Прогнозується, що протягом найближчого періоду загальна кількість банків поменшає, тоді як частка іноземного капіталу в банківському секторі зросте з 40% до 60%. Водночас кількість вітчизняних банків за цей же період може скоротитися за рахунок невеликих банків, які мають до 5% активів українського банківського сектора [73].

За переконанням банківських експертів, злиття і поглинання у сфері банківського бізнесу можуть стати найдієвішим інструментом збільшення ефективності функціонування фінансової сфери України. Вони радять власникам банків уважніше придивитися до таких методів, як злиття/поглинання, оскільки вважають його нормальним цивілізованим шляхом розв'язання проблемності банку [100].

Припинення діяльності банків в Україні здійснюється відповідно до вимог Закону України “Про банки і банківську діяльність” та законодавства України про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом. До процедур припинення діяльності банків належить ліквідація банку та його реорганізація шляхом злиття, приєднання, поділу.

Банк може бути ліквідований з ініціативи власників банку, а також з

ініціативи Національного банку (у тому числі за заявою кредиторів). Ліквідаційний порядок, ініційований Національним банком, і повноваження ліквідатора щодо її здійснення, а також порядок проведення нагляду за діяльністю ліквідатора регламентуються Положенням про уживання Національним банком України заходів впливу за недотримання чинного законодавства [64].

Наступним варіантом розв'язання кризових явищ проблемного банку може стати рішення про націоналізацію банку, яке приймається, як правило, у тому випадку, коли за короткий термін не вдається знайти інвестора. У міжнародній практиці у такому випадку орган, який видав ліцензію, закриває та ліквідує слабкий банк. Засновується новий банк, що має статус “міст-банку”, і належить державі. Він одержує ліцензію, управляється ліквідаційною комісією, яка приймає рішення про те, які активи і зобов'язання повинні бути передані міст-банку; в кінцевому підсумку банк продається приватним акціонерам. Усі інші активи та зобов'язання залишаються в ліквідаційній комісії та згодом ліквідовуються відповідно до процедур, установлених національним законодавством. Якщо це можливо, остаточне рішення – тобто продаж міст-банку – повинно бути прийняте в найкоротші строки [106, с. 24].

Для України поняття націоналізації банку нове, що, правда, не впливає на можливість його активного запровадження у вітчизняну банківську практику. Зокрема уряд України відкрив можливість націоналізувати “проблемні” банки. У постанові, ухваленій спільно Кабінетом Міністрів і Національним банком “Про затвердження Порядку участі держави в капіталізації банків” від 04.11.2008р. № 960, йдеться про можливість викупу контрольного пакету акцій банків, у яких повністю припинені розрахунки. Що це саме за банки та коли уряд може їх націоналізувати чи рекапіталізувати, ще не вирішено. Однак ідеться передовсім про великі фінансові установи зі значною кількістю вкладників [64].

Формою націоналізації банківських установ може бути створення державою санаційного банку. Зокрема, Національним банком України в середині 2010 року стверджувалося про намір скерувати 10 млрд. грн. на створення такого санаційного банку, основною метою якого повинен був стати викуп проблемних

активів вітчизняних банків з метою поліпшення їх балансів та розширення кредитних можливостей. До міністерства фінансів України було направлено проект Положення про санаційний банк, розроблений НБУ. Відповідно до постанови НБУ №471 від 23 грудня 2011 р. санаційний банк було створено на базі АТ “Родовід Банк”. Згідно з документом, “завданням санаційного банку є проведення роботи з активами державних банків і банків, в капіталізації яких взяла участь держава, спрямованої на максимізацію надходжень від повернення цих активів”. Таким чином, “Родовід” буде працювати з проблемними активами “Ощадбанку”, “Укрексімбанку”, “Укргазбанку” і банку “Київ” [64].

Згідно з текстом ліцензії, санаційному банку надається право:

- розміщувати кошти, в тому числі в іноземній валюті та банківських металах, від свого імені, на власних умовах і на власний ризик;
- продавати майно, що перейшло у власність санаційного банку на підставі реалізації прав заставодержателя;
- здійснювати операції з державними цінними паперами, депозитними сертифікатами НБУ;
- здійснювати торгівлю іноземною валютою на валютному ринку України операції з готівковою іноземною валютою та ін. [64].

За результатами діалогу з МВФ України одобрила ідею створення бридж-банку, діяльність якого протилежна діяльності санаційного. Бридж-банк, навпаки, забирає у проблемних банків хороші активи і пасиви, клієнтську базу, а проблемні залишає на балансі старої структури. Після чого власники намагаються банк реанімувати. Якщо за півроку їм не вдається – банк ліквідовують. Експерти переконані, що в 99% випадків такі банки не виживають [65].

Такий досвід поліпшення роботи банківської системи застосовується в Швейцарії, Швеції та інших європейських країнах. Засновниками бридж-банку, окрім держави, можуть бути міжнародні організації, а також приватні інвестори. Переваги бридж-банку полягають в тому, що він функціонує у звичному режимі, не відволікаючись на вирішення фінансових проблем, не затримує проведення платежів, не шукає шляхи реструктуризації проблемної заборгованості, не

відволікається на пошуки інвесторів.

З іншої сторони постає питання контролю діяльності бридж-банку. Якщо його капітал буде переважно іноземного походження, то і контроль за його діяльністю, а отже, і великою часткою банківського сектору України дістанеться міжнародним організаціям та іноземним інвесторам. Водночас, звільнення від проблемних активів – це питання нормального функціонування всієї економіки держави, всіх користувачів послугами банківських установ. Створення бридж-банку дозволить поліпшити якість діяльності вітчизняної банківської системи та значно скоротити термін її стагнації. У зв'язку з цим, ми вважаємо, що створення бридж-банку позитивно вплине на діяльність банківської системи України, а тому Національному банку України необхідно прискорити роботу по підготовці відповідного Положення НБУ про бридж-банк [81, с. 132].

При цьому треба зважати на те, що відповідно до загальних принципів урегулювання банківської кризи, у банківській системі, заснованій на ринкових принципах, державне втручання допускається тільки у випадках, коли криза може мати системні наслідки, і тільки на обмежений строк. У деяких випадках ліквідація банку повинна здійснюватися за допомогою угоди поступової ліквідації, з можливою участю систем страхування внесків. Банки по суті є приватними комерційними підприємствами, які самостійно відповідають за ризик банкрутства, тому державне втручання повинно обмежуватися захистом вкладників і ситуаціями, коли існує небезпека значного збитку для всієї фінансової системи.

Зважаючи на серйозність ситуації, у цьому сенсі важливе тісне співробітництво між урядом (який несе політичну відповідальність за державні кошти), наглядовим органом (який в екстреному випадку може підтримати ліквідність даного банку). При повній державній гарантії від банкрутства у фінансовому секторі всі зацікавлені сторони будуть прагнути лише збільшення своїх доходів, без ризику банкрутства. Для запобігання цієї проблеми акціонери повинні розуміти, що їхні права припиняються після банкрутства банку, тому вони повинні бути зацікавлені в призначенні управління, яке, з одного боку,

забезпечить зростання їхніх доходів, а з іншого – гарантує збереження вартості їхніх акцій [81, с. 137].

Страховання вкладів є важливою складовою формування та збереження довіри до національної банківської системи. Хоча основна мета наглядового органа полягає в захисті інтересів вкладників і підтримці довіри населення та організацій до банківської системи, структура, яка гарантує повернення певної суми вкладів, може також зіграти в цьому значну роль. У деяких країнах ЄС системи страхування вкладів є одним з елементів системи антикризового управління, який застосовується, коли таке втручання дешевше, ніж покриття збитків вкладників у випадку вимушеного закриття банку.

Що стосується системи гарантування банківських вкладів в Україні, то відповідно до Указу Президента України від 10.09.98 №996/98 “Про заходи відносно охорони прав осіб-вкладників кредитної установи України” в Україні організовано Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Фонд – це урядова спеціалізована інституція, яка виконує ролі урядового керування у галузі гарантування вкладів фізичних осіб, є економічно незалежною інституцією, яка не має на меті отримання доходу. Участь банків (крім державних) у Фонді неодмінна. Учасником є банк, який виконує встановлені Національним банком України економічні нормативи щодо достатності капіталу і платоспроможності та може виконувати свої зобов’язання перед вкладниками. Банки, які не виконують зазначені нормативи та/або яким зупинено дію банківської ліцензії, переводяться до категорії тимчасових учасників. Мінімальний обсяг коштів Фонду не може бути нижчим за 2,5 процента від суми гарантованих Фондом коштів вкладників у обсязі суми компенсації з урахуванням суми зборів з учасників Фонду, які мають надійти протягом майбутнього кварталу [67].

Джерелами фінансових ресурсів Фонду є: кошти, внесені Національним банком України; початковий збір з банків-учасників Фонду (у розмірі 1% зареєстрованого статутного капіталу); регулярний збір (нарахування двічі на рік по 0,25% загальної суми вкладів, включаючи нараховані за вкладами відсотки, за станом на 31 грудня року, що передує поточному, та 30 червня поточного року);

спеціальні збори (рішення про сплату цих зборів приймаються лише, якщо активи Фонду недостатні для виконання ним у повному обсязі своїх зобов'язань щодо відшкодування коштів вкладників банку); доходи, одержані від інвестування коштів Фонду в державні цінні папери України; кредити, залучені від Кабінету Міністрів України, Національного банку, банків та іноземних кредиторів; пеня, яку погашають банки; прибутки від депозитів, розміщених Фондом у Національному банку. Кошти Фонду інвестуються в державні цінні папери [67].

Відповідно до змін законодавчих актів функції реформування та нагляду за проблемними банками та їх ліквідація передається від НБУ Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО).

Відповідно до змін Національний банк України буде продовжувати виконувати функції з банківського регулювання і пруденційного нагляду, в тому числі здійснювати посилений нагляд за діяльністю проблемних банків і впроваджувати програми їх фінансового оздоровлення в рамках встановлених законодавством тимчасових обмежень.

Рішення про визнання установи проблемним є банківською таємницею. Після цього банку дається до 180 днів для усунення порушень, інакше НБУ визнає його “неплатоспроможним” і передає у розпорядження ФГВФО. Підставою для цього також може бути зниження регулятивного капіталу або нормативів капіталу до однієї третини мінімально дозволеного рівня, а також невиконання банком 10% своїх зобов'язань протягом 10 днів. І вже ФГВФО призначає тимчасового адміністратора і санацію установу [67].

Тимчасовим адміністратором неплатоспроможного банку та ліквідатором банку (крім ліквідації банку за рішенням власників) є Фонд. Здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації банків Фонд здійснює через призначену виконавчою дирекцією уповноважену особу Фонду, яка має високі професійні та моральні якості, бездоганну ділову репутацію, повну вищу освіту в галузі економіки, фінансів чи права (не нижче кваліфікаційного рівня “спеціаліст”) та професійний досвід, необхідний для виконання заходів у межах здійснення тимчасової адміністрації. Протягом 30 днів з дня початку тимчасової

адміністрації виконавча дирекція Фонду затверджує план врегулювання з обов'язковим дотриманням принципу найменших витрат для Фонду. За рішенням виконавчої дирекції Фонду цей строк може бути продовжений до 30 днів [67].

План врегулювання складається відповідно до вимог, встановлених нормативно-правовими актами Фонду. У плані врегулювання на підставі оцінки фінансового і майнового стану банку визначаються заходи щодо виведення неплатоспроможного банку з ринку в один із таких способів:

- 1) ліквідація банку з відшкодуванням з боку Фонду коштів за вкладками фізичних осіб у порядку, встановленому цим Законом;
- 2) ліквідація банку з відчуженням у процесі ліквідації всіх або частини його активів і зобов'язань на користь приймаючого банку;
- 3) відчуження всіх або частини активів і зобов'язань неплатоспроможного банку на користь приймаючого банку з відкликанням банківської ліцензії неплатоспроможного банку та подальшою його ліквідацією;
- 4) створення та продаж інвестору перехідного банку з передачею йому активів і зобов'язань неплатоспроможного банку і подальшою ліквідацією неплатоспроможного банку;
- 5) продаж неплатоспроможного банку інвестору [67].

Національний банк України приймає рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку за пропозицією Фонду.

Таким чином, узагальнивши вище зазначене, необхідними заходами ефективного розвитку банківського нагляду потрібно запровадити систему постійного банківського моніторингу активів і пасивів, їх строковості, у тому числі банківських депозитів, ліквідних активів, міжбанківських операцій, іноземних кредитних ліній та пролонгації боргу. У випадку ознак погіршення фінансових умов у будь-якому банку, ініціювати спеціальні виїзні інспектування, діагностування причини фінансових труднощів і узгоджувати із менеджментом банку план реструктуризації з метою розв'язання проблем, що лежать в основі погіршення.

Департаменту банківського нагляду Національного Банку України

необхідно встановити тісні контакти з національними наглядовими органами іноземних банків і домовитися з ними про обмін інформацією щодо діяльності іноземних банків, які входять до сфери їх контролю. У співпраці з іноземними банками та вітчизняними органами нагляду, НБУ також має оцінювати обсяги коштів, які забезпечуються материнськими банками для дочірніх банків в Україні, а також розробляти плани заходів на випадок ризиків для пролонгації боргу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

За підсумкові роки в Україні виконано важливий крок щодо вдосконалення системи банківського нагляду і регулювання та наближення її до міжнародних стандартів і практики, однак у цій діяльності є ще багато невирішених питань і недоліків. Назвемо головні з них: недосконалість контролю за наявністю у банках адекватних систем управління ризиками; низький рівень практичної реалізації пруденційних вимог, зокрема, у частині здійснення операцій з інсайдерами та дотримання нормативів великих кредитних ризиків; відсутність процедур нагляду на консолідованій основі; відсутність належного контролю за наявністю у банків положень, практики та процедур щодо протидії відмиванню доходів, набутих злочинним шляхом; відсутність правового захисту працівників банківського нагляду; недостатність правового врегулювання питань реорганізації і ліквідації банків. Тому доцільним є створення концепції банківського нагляду в якій всі складові будуть тісно взаємодіяти та співпрацювати між собою.

Система управління банківським наглядом у розрізі окремого банку повинна включати в себе не тільки інспекційні, попередні перевірки, внутрішній банківський нагляд, а й не планові перевірки з боку Національного банку України.

Таким чином, комплексна система банківського нагляду має складатися із системи діагностики та моніторингу аудиторськими компаніями, системи управління банківського нагляду у розрізі окремого банку, системи формування стратегій управління банківського нагляду, системи управління змінами в банку та системи якості аналізу фінансового стану банків. Всі зазначені системи повинні тісно взаємодіяти між собою, задля досягнення відмінних результатів в роботі банків та банківського нагляду.

За результатами проведеного аналізу вважаємо, що найефективнішим способом вирішення проблемності банків та підвищення якості діяльності банківської системи України в цілому, зважаючи на період її стагнації, є злиття з іншим банком або поглинання іншим банком (у міжнародній практиці цей метод має назву M&A), та форма націоналізації проблемного банку шляхом створення бридж-банку за участю держави.

Дослідження практики здійснення злиття та поглинання банків в Україні показує, що значення цього способу розв'язання проблемності банку з часом буде лише зростати. У цьому напрямку Національному банку України необхідно вдосконалити існуючу нормативно-правову та методологічну базу для врегулювання питань злиття і поглинання банківських установ, щоб цей механізм дозволив урегулювати фінансові негаразди в банківському секторі України, не породжуючи при цьому диспропорцій у співвідношенні вітчизняного та іноземного капіталу у банківській системі держави.

ВИСНОВКИ

Дослідження систему формування банківського нагляду України в умовах посилення глобалізації цих процесів дозволило зробити ряд висновків науково-теоретичного та прикладного характеру:

1. На сонові вивчення різних підходів до трактування категорій “банківське регулювання” та “банківський нагляд” дані поняття отримали у роботі свій подальший розвиток. “Банківський нагляд” – це система моніторингу, яка складається з державного, міжнародного, міжбанківського, внутрішньобанківського, внутрішньофіліального нагляду у вигляді попереднього, вступного та поточного контролю від моменту створення до моменту ліквідації банку або його підрозділів. Банківське регулювання, з одного боку, це – функція державного управління, по відношенню до якого вона виступає засобом реалізації політики держави. З іншого боку, банківське регулювання можна розглядати як управлінську діяльність, що має свої методи та форми реалізації.

2. Основне завдання банківського регулювання та нагляду, полягає в досягненні таких основних цілей:

- цілісність і адекватність. Передбачає підтримку цілісної та адекватної банківської системи, яка б відповідала економічним і соціальним стандартам розвитку держави;

- захист вкладників і кредиторів банку. Передбачає захист клієнтів банку від неправомірної діяльності банківських установ і забезпечення професійного поведіння з клієнтами та кредиторами банку;

- здійснення ефективної (в економічному та соціальному плані) діяльності. Передбачає розробку та надання банківським установам чітких директив, а в разі необхідності і процедур, яких банкам необхідно дотримуватися, а також заходів, яких необхідно вжити банкам для досягнення перших двох цілей.

3. Ефективна структура банківського нагляду повинна задовольняти такі умови, як наявність чітких цілей, незалежність і підзвітність регулятора і достатність його ресурсів для ефективного виконання функцій, відповідність законодавчої бази і достатність повноважень для застосування санкцій. До

регулюючих функцій відносять регулювання комерційного банку з боку НБУ, регулювання грошово-кредитної сфери, регулювання у середині самого банку. Контрольні функції включають у себе здійснення контролю за функціонуванням банків та проведення валютного контролю. Обслуговуючі функції полягають у нагляді за організацією платіжно-розрахункових відносин комерційних банків, нагляду за кредитуванням банківських установ і уряду, виконанні центральним банком ролі фінансового агента уряду.

4. Система заходів банківського нагляду складається з превентивних та протекційних заходів. Превентивні заходи це вимоги до ліквідності, вимоги до розміру та структури власного капіталу, диверсифікація банківських ризиків та обмеження виконуваних операцій. Протекційні системи заходів банківського нагляду складаються зі створення системи гарантування вкладів, формування резервів та рефінансування НБУ банківські установи.

5. На основі дослідження розбіжностей розвитку банківської системи та банківського нагляду в Україні досліджено закономірність вживання нових підходів до реалізації банківського нагляду в напрямі формування нового механізму в умовах імплементації положень Базеля II та Базеля III. Це завбачає врахування системних банківських ризиків, розроблювання нових підходів нагляду щодо оцінки адекватності управління в банку прийнятими ризиками, удосконалення порядку розрахунку банківського капіталу та вимог до його достатності згідно з новими базельськими стандартами, розробку нових методологічних підходів превентивного нагляду за діяльністю банківських установ, формування стратегічних напрямів розвитку банківського нагляду в Україні відповідно до вимог глобальних фінансових ринків.

6. Одним з можливих методів оцінки ефективності банківського нагляду є фінансовий моніторинг. Основним фактором стабільності й надійності банківської системи та пріоритетним завданням банківського нагляду є підвищення рівня капіталізації (капітал повинен повною мірою виконувати захисну функцію, а його зростання має бути адекватним збільшенню активів).

Проаналізувавши основні показники діяльності банківських установ можна

зазначити наступні позитивні тенденції. Банківська система протягом 2012 р. збільшила свої активні і пасивні операції. За станом на 01 січня 2013 року банківську ліцензію Національного банку України на здійснення банківської діяльності мали 176 банків України (публічні акціонерні товариства), один із яких має ліцензію санаційного банку. Капітал банків становив 169,8 млрд. грн., або 15,1% пасивів банків. Сплачений зареєстрований статутний капітал банків становив 175,4 млрд. грн. Зобов'язання банків на 01 січня 2013 року становили 957,4 млрд. грн. Активи банків України на 01 січня 2013 року становили 1 127,3 млрд. грн., загальні активи – 1 267,8 млрд. грн.

В 2012 році банківська система України продемонструвала позитивний фінансовий результат, який досяг 4 708 млн. грн. Поступовий вихід на прибуткову діяльність пов'язаний із завершенням формування банками резервів під проблемну заборгованість, що утворилась підчас економічної кризи.

За результатами проведеного аналізу кредитних рейтингів банків України, встановлено, що станом на початок 2013 року більше половини від загальної кількості банків мали довгострокові кредитні рейтинги позичальників. Близько 60% від загальної кількості кредитних рейтингів банків України визначена на рівні uaBBB.

З метою забезпечення економічних умов стійкого функціонування банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів комерційних банків Національний банк України встановлює для всіх комерційних банків обов'язкові економічні нормативів. За підсумками 2012 року банківська система України виконала встановлені Національним банком економічні нормативи.

7. Для усунення проблем у банку важливо зрозуміти і виявити ознаки та причини слабкості банку. Ознаками слабкості банку звичайно є відсутність прибутковості, втрата капіталу, низька якість активів і проблеми, пов'язані з ліквідністю або репутацією банку.

Розглядаючи методику виявлення проблемних банків в Україні слід зазначити, що рання діагностика проблемності банків в нашій державі потребує пильнішої уваги з боку Національного банку України, рейтингова система

CAMELS, що застосовується НБУ при діагностиці фінансового стану банків, передбачає вдосконалення в частині введення до неї ще одного елементу оцінки – чутливості банку до операційного ризику. В сучасних умовах необхідне оприлюднення кінцевої інформаційної частини рейтингів банків із метою поживлення здорової конкуренції на ринку банківських послуг.

8. Аналіз сучасних вимог міжнародного фінансового середовища та кризових явищ у світі дозволяє стверджувати про необхідність побудови завдань розвитку банківського нагляду в Україні, які розподіляють мікро- та макрорівень. Зокрема, серед найважливіших завдань мікрорегулювання банківської діяльності виділяють: підвищення рівня інформованості клієнтів банків про фінансовий стан і стрес-стійкість всіх банківських установ України з метою оптимізації системи страхування банківських депозитів; у сфері регулювання достатності капіталу банків – розробку механізму, який би враховував факт надмірного тиску на нього в умовах кризових явищ; активізацію роботи з розробки нових методів та прийомів ризик-орієнтованого нагляду в умовах неможливості використання таких традиційних методів управління банківськими ризиками, як сек'юритизація активів та хеджування ризиків; спрямування присутності іноземних банків в Україні в напрямку реальних інвестицій у вітчизняну економіку, при цьому активно сприяючи розвитку власної інфраструктури ринку фінансових послуг; виокремлення вимог із ліцензування універсальних банків та вимог із ліцензування спеціалізованих банків з метою формування відповідних умов для розвитку спеціалізованих банківських установ в Україні; в напрямку мінімізації наслідків міжнародної фінансової кризи – застосування рекомендованих Базельським комітетом з питань банківського нагляду антикризових заходів, що передбачають включення до складу банківського капіталу так званих буферів циклічності для нівелювання наслідків криз, розробки стандартів ліквідності для різних груп банків, посилення контролю за ризиками концентрацій банківської діяльності, розробку стимулів для ефективнішого управління ризиками та прибутком в банках України, вдосконалення інструментів пруденційного банківського нагляду в напрямку від забезпечення стійкості діяльності окремих

банківських установ до забезпечення фінансової стійкості банківської системи країни загалом. До найважливіших стратегічних завдань подальшого розвитку банківського нагляду в Україні віднесено: повернення довіри клієнтів банків шляхом підвищення прозорості діяльності банківських установ України; посилення банківського нагляду за станом ліквідності банківських установ, рівнем та якістю їх капіталу та ефективністю й результативністю управління ризиками банків; пошук внутрішніх джерел рекапіталізації українських банків та розробка механізму сприяння держави у цьому; вдосконалення механізмів реорганізації вітчизняних банківських установ з метою усунення впливу роботи проблемних банків на функціонування банківської системи країни в цілому; посилення інноваційної складової в структурі банківських операцій, що дозволить оптимізувати архітектуру міжбанківських ринків та розподіл ліквідності між банками для запобігання фінансовим кризам; сприяння процесам об'єднання в банківській сфері для створення фінансових груп, до складу яких, окрім банків, входили б інвестиційні, страхові та інші фінансові компанії з метою укрупнення фінансового капіталу України.

9. В процесі дослідження обґрунтовано необхідність застосування дієвих заходів банківського нагляду для усунення проблемності банківських установ, серед яких, з огляду на зарубіжний банківський досвід, найефективнішими є негайне введення тимчасових адміністрацій у проблемні банки, злиття з іншим банком або поглинання іншим банком (у міжнародній практиці цей метод має назву M&A) та націоналізацію проблемного банку шляхом створення бридж-банку за участю держави. Діяльність якого протилежна діяльності санаційного банку. Бридж-банк, забирає у проблемних банків хороші активи і пасиви, клієнтську базу, а проблемні залишає на балансі старої структури. Переваги бридж-банку полягають в тому, що він функціонує у звичному режимі, не відволікаючись на вирішення фінансових проблем, не затримує проведення платежів, не шукає шляхи реструктуризації проблемної заборгованості, не відволікається на пошуки інвесторів.

Таким чином, перехід банківського нагляду на нову якісну основу, найважливішою ознакою якої є прозорість основних операцій банку, дасть змогу аналізувати діяльність банків не з погляду формального задоволення вимог нагляду, а з погляду його реальної ризикованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамик, Б. П. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст] : підручник / Б. П. Адамик. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К. : Кондор, 2011. – 416 с.
2. Аудит банков: Учеб. пособие / Под ред. Г.Н. Белоглазовой, Л.П. Кроливецкой, Е.А. Лебедева. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 352с.
3. Базель III: Анализ новых тренований Базельського Комітета [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.scorto.ru/downloads/basel_3.pdf
4. Банківський нагляд: Навчальний посібник / В.І.Грушко; С.М.Лаптев; О.С.Любунь; К.Є.Раєвський; Мін-во освіти і науки України; Ун-т економіки та права “Крок”; – К.: ЦНЛ, 2004. – 264 с.
5. Банківський нагляд: Навчальний посібник / В.І.Міщенко; А.П.Яценюк; В.В.Коваленко; О.Г.Коренева. – К.: Знання, 2004. – 406 с.
6. Банковский контроль и аудит: Учебное пособие / Н.В.Фадеекина, Е.К.Болгова, М.Н.Скурихин, А.В.Брыкин; под общей ред. д-ра экон. наук, проф. Н.В.Фадеекиной. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 496 с.
7. Барановський О. Регулювання і нагляд у банківській сфері: quo vadis? / О. Барановський / Вісник НБУ. – 2010. – № 7. – С. 3-10.
8. Баришніков А.Г. Організаційно-правові аспекти оновлення змісту банківського нагляду в Україні / А.Г.Баришніков // Держава і право. – 2007. – № 1. – С.444-450.
9. Башлай С.В. Інструменти банківського нагляду на консолідованій основі / С.В. Башлай // Фінансовий простір. – 2011. – № 3(3). – С. 54-59.
10. Беляєв М. Мониторинг в системе пруденциального надзора [Электронный ресурс] / М.Беляєв, А.Бузуев. – Режим доступа: <http://www.bdm.ru/arhiv/1998/06/7-9.html>
11. Бобиль В. Сучасний ризик-менеджмент у банківській діяльності: теоретичний аспект / В.Бобыль // Вісник НБУ. – 2008. – №11. – С.28-32.
12. Болгар Т.Н. Формування системи банківського нагляду в Україні відповідно принципам Базельського комітету / Т.Н.Болгар // Проблеми і

перспективи розвитку банківської системи України. Т.18. – Суми: УАБС НБУ, 2006. – С.222-227.

13. Бутинець Ф.Ф. Аудит: Підручник для студентів спеціальності “Облік і аудит” вищих навчальних закладів / Ф.Ф.Бутинець; 3-тє вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП “Рута”, 2005. – 512с.

14. Василишен Э.Н. Регулирование деятельности коммерческого банка/ Василишен Э.Н. – М.: Финстатинформ. 1995, – 144с.

15. Васильченко З. М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація. Монографія / Васильченко З. М. – К.: Кондор, 2004. – 528 с.

16. Васильченко З.М. Методологічні аспекти дослідження банківської реструктуризації / З.М.Васильченко // Фінанси України. – 2007. – № 8. – С.109-119.

17. Васильченко З.М. Управління проблемними активами банків у міжнародній практиці / З.М.Васильченко // Журнал Європейської економіки. – 2006. – грудень. – том 5 (№4). – С. 453-464.

18. Васильченко З.М. Фінансова консолідація як сучасна тенденція розвитку банківського бізнесу / З.М.Васильченко // Світ фінансів. – 2006. – №3 (8). – С.60-70.

19. Веллінк Н. Фундаментальне реформування регулятивного механізму для банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ufin.com.ua/analit_mat/gkr/131.htm

20. Вітлінський В. В. Ризик у менеджменті / В.В.Вітлінський, С.І.Наконечний. – К.: ТОВ Борисфен-М, 1996. – 336 с.

21. Вітлінський В.В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику / В.В.Вітлінський. – К.: Деміур, 1996. – 212 с.

22. Вітлінський В.В. Економічний ризик і методи його вимірювання: Підручник / В.В.Вітлінський, С.І.Наконечний, О.Д.Шарапов. – К.: ІЗМН, 1996. – 400 с.

23. Вовчак О.Д. Банківська інвестиційна діяльність в Україні: Монографія / О.Д.Вовчак. – Львів: Вид-во Львів. комерційної академії, 2005. – 544 с.

24. Вовчак О.Д. Банківський нагляд / О.Д.Вовчак, О.І.Скаска, А.М.Стасів. – Львів: „Новий Світ-2000”, 2005. – 472с.

25. Вплив світової кризи ліквідності на Україну та шлях до економічного відновлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hvylyu.org/index.php>

26. Горячек І., Конопатська Л. Регулювання організаційної структури банків як фактор підвищення ефективності банківського нагляду / Горячек І., Конопатська Л. – Вісник НБУ. – 2003. – №11. – С.52-55.

27. Гриценко Р. Теоретичні аспекти організації банківського нагляду в сучасних умовах / Р. Гриценко // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 2– С. 57-59.

28. Гриценко, Р.А. Современные модели и тенденции банковского надзора: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.currency.kiev.ua/finances>

29. Губарев К. Банківський нагляд: теорія та практика: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yur-gazeta.com/oarticle>

30. Динаміка зростання та ризику нестабільності економіки України в 2008 році / Я.А.Жаліло та ін. – К.: НІСД, 2008.- 41 с.

31. Документ Базельського комітету з питань банківського нагляду “Внутрішній аудит в банку та взаємовідносини наглядових органів і аудиторів” (матеріали БКБН, липень 2000 року): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/bcbs/index.htm>

32. Документ Базельського комітету з питань банківського нагляду “Міжнародна конвергенція оцінки капіталу і стандартів капіталу. Виправлена версія” (International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework; Базель II, 26.06.2004 року): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/bcbs/index.htm>

33. Документ Базельського комітету з питань банківського нагляду “Міжнародний регулятивний механізм для банків” (International regulatory framework for banks (Basel III)): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/bcbs/basel3.htm>

34. Документ Базельського комітету з питань банківського нагляду

“Принципи ефективного управління ризиком ліквідності й контролю” (матеріали БКБН, вересень 2008 року): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/bcbs/index.htm>

35. Дрозд І.К. Внутрішній контроль у кредитних організаціях/ І.К.Дрозд // Банківська справа. – 2005. – № 6. – С. 3-10.

36. Д’яконова І.І. Державне регулювання банківської діяльності: вивчення моделей, обґрунтування категорійного апарату / Д’яконова І.І. // Вісник Української академії банківської справи. – 2007. – № 2 . – С. 9-16.

37. Д’яконова І.І. До питання визначення понять “банківське регулювання” та “банківський нагляд”/ Д’яконова І.І. // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8. – С. 183-194.

38. Д’яконова І.І. Банківський нагляд і регулювання: світовий досвід / Д’яконова І.І. // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 12. – С. 84-95.

39. Закон України “Про аудиторську діяльність” від 22 квітня 1993 року №3125 – XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

40. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 7.12.2000р. №2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

41. Закон України “Про Національний банк України” від 20.05.1999 № 679-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

42. Зінченко В.І. Організація ефективного банківського нагляду в Україні / В.І.Зінченко // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – № 2. – С.67-73.

43. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків України, затверджена постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

44. Ключко Л.А. Проблемні банки в Україні, їх рефінансування та рекапіталізація в сучасних умовах / Л.А. Ключко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №3 (117). – С. 216-222.

45. Коваленко В.В. Банківський нагляд / Коваленко В.В. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 262 с.

46. Коваленко В.В. Управління проблемними банками в системі забезпечення фінансової стійкості банківської системи / В.В. Коваленко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія “Економіка”. – 2010. – № 4(2). – С. 67-72.

47. Контроль: інспектування, аудит, банківський нагляд. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2006. – 432 с.

48. Кончин В.І. Трансформація системи глобального фінансово-кредитного управління: Вашингтонська та Лондонська резолюції Великої двадцятки та Що чекає Україну [Електронний ресурс] / В.І.Кончин. – Режим доступу: kibit.edu.ua/files/konchin.pdf

49. Криклій А.С., Кришталь Г.О. Фінансовий моніторинг у банку: питання теорії та практики / А.С.Криклій, Г.О.Кришталь // Економіка та держава – 2005. – № 10. – С. 7-10.

50. Криклій А.С., Кришталь Г.О. Шляхи удосконалення банківського нагляду з питань ліквідації банку / А.С.Криклій, Г.О.Кришталь // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка – 2005. – №80. – С.8-10.

51. Кришталь Г.О. Формування системи банківського нагляду в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Г.О. Кришталь. – К., 2011. – 20 с.

52. Кришталь Г.О. Обґрунтування моделі раннього реагування з боку Національного банку України за проблемними банками / Г.О.Кришталь // Економіка: проблеми теорії та практики – 2005. – Випуск 206. – С.897-902.

53. Кротюк В.Л. Становлення і перспективи розвитку банківського нагляду в Україні / Кротюк В.Л. // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 7. – С.2-6.

54. Кротюк В. Исключить вероятность банковских банкротств нельзя / В.Кротюк // Бизнес. – 2008. – №38. – С.51 – 54.

55. Кузнєцова А.Я. Новий етап розвитку банківської системи України: зростання участі іноземних інвесторів: Монографія / Смовженко Т.С., Кіреєв О.І., Кузнєцова А.Я., Другов О.О. – К.: УБС НБУ, 2008. – 231 с.

56. Лист Національного банку України “Щодо розгляду проекту постанови Правління НБУ” від 30.12.2004 року №42-412/4010-13749 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uapravo.net/data/base23/ukr23510.htm>

57. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання і нагляду: Науково-аналітичні матеріали. Вип. 11 / В.С.Стельмах, В.І.Міщенко, В.В.Крилова, Р.М.Набок, О.Г.Приходько, Н.В.Грищук. – К.: Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2008. – 286с.

58. Ліщенко, Г.С. Базельська угода II: розвиток міжнародних стандартів оцінки адекватності капіталу рівню ризиковості банківської діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/Articles/KultNar>

59. Любунь О.С., Любунь В.С., Іванець І.В. Національний банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності / О.С.Любунь, В.С. Любунь, І.В. Іванець. – К.: ЦНЛ, 2004. – 351 с.

60. Малюкова І.В. Проблеми та перспективи запровадження Базеля II у світі та в Україні / І.В. Малюкова // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 2. – С. 49-66.

61. Матеріали Базельського комітету з питань банківського нагляду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org>

62. Матеріали електронної бібліотеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>

63. Матеріали Європейського Центрального банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecb.int>

64. Матеріали Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>

65. Матеріали Представництва Міжнародного валютного фонду в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/country/ukr/rr/ukr/033108u.pdf>

66. Матеріали Форуму фінансової стабільності (FSF): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fsforum.org>

67. Матеріалу Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fg.org.ua/golovna.htm>

68. Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків”, затверджені постановою Правління Національного банку України від 15.03.2004 № 104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

69. Методичні вказівки щодо організації, проведення інспекційних перевірок та встановлення рейтингової оцінки банку, схвалені постановою Правління НБУ від 31.08.2007 р. №312 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

70. Міщенко В.І., Науменкова С.В. Банківський нагляд: Підручник / В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К.: Центр наукових досліджень; Університет банківської справи НБУ, 2011. – 498 с.

71. Міщенко В. Еволюція банківського нагляду: європейський досвід / В.Міщенко, В.Крилова, С.Швець // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 7. – С. 5-11.

72. Міщенко В. Підвищення ефективності банківського регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні / В. Міщенко // Вісник НБУ. – 2010. – № 8. – С. 4-10.

73. На українські банки чекає хвиля злиття і поглинання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.liga.net/ukr/news/NU086464.html>

74. Науменкова С.В. Ринок фінансових послуг: Навчальний посібник / Науменкова С.В., Міщенко С.В. – К.: Знання, 2010. – 532с.

75. Науменкова С.В. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури: Монографія / Науменкова С.В., Міщенко С.В. – К.: Університет банківської справи, Центр наукових досліджень Національного банку України, 2009. – 384с.

76. Незнамова А. Переваги та недоліки рейтингових методик вивчення надійності та ефективності банківської діяльності / А. Незнамова // Банківська справа. – 2002. – №2. – С. 63-69.

77. Нікіфоров П.О., Швець Н. Формування нової парадигми банківського нагляду в Україні / П.О. Нікіфоров, Н. Швець // Банківська справа. – 2008. – № 4.

– С. 3-11.

78. Ольшаный А.И. Какой должна быть система страхования банковских вкладов в России / А.И. Ольшаный // Банковское дело. – 2003. – №4. – С. 9-17.

79. Орлюк О.П. Банківська система України. Правові засади організації/ Орлюк О.П. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – С. 158.

80. Орлюк О.П. Банківське право: Навч. посібник / О.П.Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 376с.

81. Осадчий Є.С. Світовий досвід з проблемними банками / Є.С. Осадчий // Фінанси, облік і аудит. – 2012. – №19. – С. 131-138.

82. Основи банківської діяльності: Навчально-методичний посібник / Укл. Н.Р.Швець. – Чернівці: Рута, 2003. – 63 с.

83. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/dynamics.htm

84. Поляков В.П., Московкина Л.А. Структура и функции центральных банков. Зарубежный опыт / В.П. Поляков, Л.А. Московкина. – М.: ИНФРА-М, 1996. – С. 139.

85. Пасічник В.В. Банківський нагляд: правові засади та проблеми здійснення // Банківське право України [Під заг. ред. А.О. Селіванова] – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2000. – С. 238.

86. Петюх О. Чи врятує тимчасова адміністрація? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2009/04/25/158728>

87. Поздняков О.І. Особливості банківського регулювання та нагляду в країнах з перехідною економікою / О.І.Поздняков // Фінанси України. – 2006. – №1. – С. 101-107.

88. Поправка О.Г. Ефективний банківський нагляд: передумови і фактори / О.Г. Поправка // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – №3 (12). – С. 250-253.

89. Постанова Правління НБУ “Про заходи щодо посилення ефективності банківського нагляду і вдосконалення його структури” № 119 від 04.2008р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

90. Проблеми реформування банківської системи України в контексті європейської інтеграції: Інформаційно-аналітичні матеріали Центру наукових досліджень НБУ. Випуск 8: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/Publication/research.htm>

91. Проект Стратегії розвитку фінансового сектору України на період до 2015 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://chamber.ua/maillist/adv_com_update/docs/dec182008

92. Раєвський К.Є., Конопатська Л.В., Домрачев В.М. Банківський нагляд: Навчально-методичний посібник / Мін-во освіти і науки України; КНЕУ/ Раєвський К.Є., Конопатська Л.В., Домрачев В.М. – К.: КНЕУ, 2003. – 174 с.

93. Раєвський К.Є. Посилення контролю за ризиками як найголовніше завдання банківського нагляду в Україні / К.Є.Раєвський, В.М.Домрачев // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т.20. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – С.38-42.

94. Романченко О.В. Банківський нагляд в Україні – погляд практика [Електронний ресурс] / О.В.Романченко. – Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/03_1/fru_G2.htm

95. Соркін І. Банківський нагляд: сучасний стан, досягнення й перспективи / І. Соркін // Вісник НБУ. – 2011. – жовтень – С. 34-35.

96. Система банківського нагляду, менеджменту: навч. пос./ [Головко А.Т., Грушко В.І., Денисенко М.П. та інші]. – К.: ф-ма “ІНКОС” – 2004. – 136с.

97. Суржинський, М. Поняття і сутність банківського регулювання та банківського нагляду в Україні / М.Суржинський // Юридичний журнал. – 2004. – № 8. – С.83-93.

98. У ЄС відзначають необхідність посилювати фінансову стабільність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.glavred.info/archive/2008/03/14/165528-13.html>

99. У Нацбанку хочуть швидше зайти в проблемні банки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/499943bfa67a5/>

100. Українські банки врятують злиття і поглинання? [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/49e04b3fd3c07/>

101. Фінансовий моніторинг в банку. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2008. – 336 с.

102. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету: Монографія / О.Хаб'юк. – Івано-Франківськ: ОППО; Снятин: ПрутПринт, 2008. – 260с.

103. Хаб'юк О. Вплив Базеля II на банки та економіку / О.Хаб'юк // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 8. – С. 10-13.

104. Ходаковська А. Злиття й поглинання в банківській сфері [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legalweekly.com.ua/article/>

105. Чернадчук В.Д. Правове регулювання неплатоспроможності банків: Навчальний посібник / В.Д.Чернадчук. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2007. – 230с.

106. Швець Н. Використання різних шляхів поліпшення фінансового стану проблемних банків в період світової економічної кризи / Н.Швець // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – Вип.115. – 2009. – С. 22-25.

107. Швець Н. Розмежування функцій внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в банках України / Н.Швець, Б.Ковч // Вісник НБУ – 2007. – №2.- С. 5-19.

108. Швець Н. Формування нової парадигми банківського нагляду в Україні / Н.Швець, П.Нікіфоров // Банківська справа. – 2008. – № 4. – С. 3 -11.

109. Швець Н.Р. Визначення проблемних банків у сучасній практиці банківського нагляду / Н.Р.Швець, П.О.Нікіфоров // Формування ринкової економіки: Збірник наукових праць. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2009. Випуск 19. – 544с. – [Фінансово-економічні проблеми розвитку економіки України]. – С.96-102.

110. Швець Н.Р. Внутрішній аудит в банку: сучасні тенденції в Україні / Н.Р.Швець // Фінанси України – 2007. – №2. – С. 105-113.

111. Швець Н.Р. Нові орієнтири банківського нагляду в Україні / Н.Р.Швець,

Б.І.Ковч // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного інституту: Збірник наукових праць. Вип. 9: Економічні науки. – Чернівці, 2007. – С. 87 – 97.

112. Швець Н.Р. Принципи ефективного банківського нагляду відповідно до вимог Базельського комітету з банківського нагляду / Н.Р.Швець // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. Економіка. – Чернівці: Рута, 2009. – С.85-88.

113. Швець Н.Р. Реорганізація банківського нагляду в Україні на державному та регіональному рівнях / Н.Р.Швець, В.М.Харабара // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 205. Економіка. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 46-52.

114. Швець Н. Р. Банківський нагляд у механізмі функціонування банківської системи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора. екон. наук: спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Г.О. Кришталь. – К., 2011. – 30 с.

115. Швець Н. Сучасні завдання банківського нагляду / Н. Швець / Вісник НБУ. – 2011. – № 2. – С. 34-37.

116. Шелудько, Н. До проблем реструктуризації банківської системи в Україні / Н.Шелудько // Фінанси України. – 2006. – №11. – С. 19-27.

117. Enhancing Bank Transparency. Public disclosure and supervisory information that promote safety and soundness in banking systems (september 1998): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/bcbs/index.htm>

118. Current Legal Issues Affecting Central Banks / Edited by Robert C.Effros. – IMF, 1998 – 782 p.

119. G20 одобрила Базель III, бедет совершенствовать контроль за теневыми банковскими системами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bin.com.ua/print/news/finance/banking>

120. Resolution of G-20 [Електронний ресурс] / Financial Times - 15 November 2008 // Режим доступу: <http://www.ft.com>